

ROMAN UDHËT E YJVE LEBIT MURTISHI

LEBIT MURTISHI

UDHËT E YJVE

ROMAN

Lebit Murtishi

Udhët e Yjve

roman

Autori:
Lebit Murtishi

Redaktor:
Kadri Sherifi

Lektor:
Isuf Ismaili

Kopertina dhe
Përkujdesja kompjuterike:
Kadri Sherifi

Lebit Murtishi

UDHËT E YJVE

(Roman)

2008

- *A*sgjë s`kishte të pazakontë për t`u shënuar as për ritualin e tij të përditshëm, as për ardhjet e ikjet në orar të përpiktë, as për fytyrën e tij të lodhur, asgjë... E pazakontë dukej vetëm hesh-tja e tij e gjatë, me sy të ngurtësuar në një pikë të vetme të lumit, si një peshkatar pasionant që pret mbi syprinë, jo një cironkë dosido, por një thesar të madh diamantësh...

- Në vorbullën e mendimeve të tij kishte vetëm një cikël spontan të zvarritjes së ditëve të tij të mërzitshme... Aty vinte përditë, pa përfillur pëshpëritjet e atyre që flisnin paskrahëve, vinte e mbë-

shteste kokën pas një faqe guri dhe i tretej shikimi në dallgët e marra, ku kërkon-te vetveten e humbur, apo të lënë diku mes kohësh, në shkretëtirat e kujtesës së largët, e që i shfaqej mbi lumë si fata-morganë e lodhur në retë e pluhurta të Saharasë...

- Zhytej dallgëve, zhytej e dilte si në dallgët e kujtimeve që rridhnin e rridhnin si rrjedhë e pakthyeshme e kohës, por që lë gjurmë, gjurmë që s'fshihen në asnjë kohë...

- Heshtja e gjatë... Heshtja dhe ngurtësimi i syve ishin të pazakontat e tij. Ndoshta dhe hapat e përshpejtuar drejt vendit të zgjedhur vite më parë prej tij, e bënë paksa të çuditshëm. Ndoshta... Tjetër çudi s'kishte në pamjen e tij, ishte fare i zakonshëm, fare i barabartë me të gjithë njerëzit të tjerë, vetëm se i donte dallgët, i donte më shumë se të tjerët...

- I donte më shumë, aq sa vetë koha i bëhej dallgë në çast, dallgë, që herë - herë, nën indiferencën e saj të shurdhër,

dukej e fshehur gjithë dhembja e tij e bujshme.

- Sa herë zhytej e dilte përsëri mbi ujë, për të gjetur portretin e mallëngjyeshëm, që ikte e ikte prej tij, si të ishin dy qënie të kundërta nga i njëjti shpirt dhe trup! E ndiqte dallgë më dallgë, udhë më udhë! Herë i dukej vetja në ëndërr, herë jashtë saj, por ai e ndiqte e s'lodhej... Çuditej me këto kacafytje mendimesh dhe me këtë përhumbe të thellë në dallgët e tyre... Megjithatë, ai vazhdonte ta ndiqte portretin e humbur, portretin e tij të largët, atë që shfaqej sa ora nga honet e errëta të kujtesës, e i vinte përpara si shenjt i përshpirtshëm, për ta rikthyer në gjurmët e hershme të jetës, atje ku flinte e zgjohej ky shpirt, që lëvizte këtë trup të heshtur...

- Ndonjëherë portreti i tij i shfaqej ne kopshtin e ëndrrave të blerta, herë - herë e shihte si degë të këputur nga trugu dhe të rrëmbyer nga erëra e tufanë të

përçudnuar, e që nuk dinte në ç`stacionë
dhembjeje do ta shpien...

- Edhe figura përbindëshash silleshin
në kujtesën e tij të mjegullt; kujtesë që
shfaqej në ëndërr, ëndërr me sy hapur...

- I shfaqej në ato kujtime djepi i dru-
njtë i lindjes i mbushur me trëndafila të
artë, e bri tij, fytyra të lodhura nga rrëfi-
met e ditës për kulçedra me shtatë e më
shumë krerë përhiheshin.

- Ninullat s`dëgjoheshin, mbase hum-
bisnin nën zërat e trishtuar të dauilleve,
që binin për nder të kufomave të gjalla
që ndotnin hijet e brezave në udhët e
gjata të shekujve.

- Nën ato mjegulla të dendura kohë-
sh, nën ato dyndje e ç`dyndje mendime-
sh, dallonte çapkënin e ëndrrës, e gjente
buzëqeshjen e tij të parë dhe të mbetur
në dhimbjet e paanë të shpirtit, e shihte
tek rritej triumfshëm, duke shkelur mbi
kufijtë e hekurt të moshës që kishte.

- Natyrisht ai vinte re hapin e tij të ve-
çantë që hidhej fluturimthi lëndinave ma-

gjike të fshatit, për të mbushur duart e njoma me koleksione fluturash, që ia dhuronte vashës gërshetgjatë, e cila e priste padurueshëm nën strehë të kaso- lles, për të vazhduar lojën e lënë per- gjysmë, e që shpeshherë, muzgu i mbrë- mjes i ndante nga lojërat magjike të nën- strehës....

- Ajo në shenjë mirënjohjeje për flutu- rat që ia binte, ia falte të gjitha misteret që i kishte dhuruar natyra, pakursyer as- gjë nga brishtësia e saj gjysmëfëmijë- rore.

- Atë djalosh kërkonte njeriu i fundo- sur nën detin e pafund të kujtimeve të brishta, e s`e kapte dot fillin, as fundin e këtij lëmshi, që i mbledhej për fyti si ndo- një gjarpër i ftohtë...

- „Koha ha dhe kashtën” - e thotë po- pulli, këtë urti të moçme, e koha e ëndë- rrtarit të lodhur kish ngrënë kashtën dhe bukën bashkë, por ai nuk jepej e nuk je- pej...

- Ndiente se po zgjohej nga një gjumë i gjatë e i mundimshëm, dhe duhej domosdoshëm të nisej rrugëve të hershme, rrugëve që e kishin sjellur në këmbët e këtij shelgu lotues...

- Dallgën e kujtimeve duhej derdhur diku, qoftë edhe në dallgët e lumit përballë, që ikte shpërfillshëm rrugëve të mistershme, drejt pafundësisë...

- Ishte koha mendonte... Koha për të folur... Për të folur së paku me veten... Këtë kërkonte ai: të flasë me veten pa pritur përgjigje... Përgjigjja ishte figura e tij...

- Shenjat e kohëve mund t'i numëroheshin në ballë, në flokë, gjithkund ...

- Këmbëngulte si përherë në bindjet e veta, këmbëngulte që ta gjejë çapkënin e marrë të ëndrrave, qoftë edhe në krahët e vashës me gërsheta, që nuk dihet në ç'anë të botës pëshpërit në heshtje fjalët e mbetura peng nën strehët e ëndrrës magjike... Po, edhe nëse e gjente diku të fshehur pas mullarësh me flutura

në dorë, dhe në qoftë se takoheshin përrrenjve të etur për këngë e blegërima, ata nuk e njohin më njëri - tjetrin siç njiheshin dikur, ata janë të huaj, janë të largët...

- Vashëza me gërsheta nuk njeh këtë fytyrë të tillë të lodhur e të regjur si lëkurë bualli... Ajo do djaloshin e kohës... të kohës që mori shumë ëndrra të parakohshme dhe i treti si qiri në shandanin e pashpirt...

- Sikur të kthehej koha në fillet e saj të çmendur, ajo sërish do t'ia falte çapkënit të fluturave çmendurinë e moshës...

- Veç po të kthehej koha, do ta mirrte në gji sërish si dikur, atë që ngrysej nën strehë, sa herë që vashëza me gërsheta e gjente portën mbyllur dhe duhej të binte errësira, që të kapërcente shufrat e gardhit, për të takuar çapkënin e saj me flutura në dorë...

* * *

- Koha bën punën e saj, ajo ec e ec dhe prapa lë vetëm gjurmë të zbehta, që dhembin e dhembin gjer në palcë, duke shkuar deri në thellësitë e shpirtit... Nga këto dhimbje, duhet të ngrihesh pastaj si i rilindur, ose si i ringjallur, për të ecur rrishtas rrugëve të njëjta e rishtas të ndiesh aromën e dhembshur të moshës, të mbetur në kohët e largëta, nën strehët magjike të një kasolle... Nuk e dinte, ndoshta e njëjta shushuritje në vetvete përkund edhe kanatat e ëndrrave të vashës së dikurshme dhe e zgjon nga gjumi i ankthshëm, të lodhur e me një djersitje nga rendja e gjatë pas netëve me hënë, që të përmbushë me qenien e saj zbrazetinë e lojërave, që flejnë në një qoshe e zgjohen në një qoshe tjetër të shpirtit...

- Mendohej të gjejë sa më shumë detaje nga kohët që kurrë nuk përëndojnë në kujtesën e tij të mbushur me skena e prapaskena, por ishte e pamundur të përmbledhet në një episod të shkurtër kohor, të rishfaqur buzë një lumi, gjithë ai

zinxhir ngjarjesh që kishte të fshehur në arkivat e shpirtit...

- Jo rrallë, ndodhte që fantazia t'ia thyente rregullat e dyshimta të natyrës dhe ta kthente në burimet e hershme të jetës, ku gjente atë djaloshin çapkën, përherë të gatshëm për aventura të paparashikushme, për kohën e një gjysmadoleshenti...

- E gjente e bëhej një me të, si atëherë kur lozte kopshteve të brishta të kujtimeve, si atëherë kur s'lejonte njeri t'i futej në lojë, kur donte vetëm me vet-veten të ishte...

- Vetëm vetmia ia sillte më pranë portretin që kërkonte, vetëm atëherë njësohej me të dhe futeshin pyllit përpyetë, bashkë me shokët dhe së shpejti arrinin në pikën e zezë, (kështu quhej vendi që ndante përgjysmë Trungun më të Lashtë të të gjitha pyjeve të botës), ku ndalohej të shkelin edhe zogjtë edhe fluturat edhe era edhe dielli edhe gjithçka tjetër më e pashpirt, përveç shqiponjave që fluturo-

nin mbi qiej, e që s`mund t`i arrinte dot ligji që kishin shpifur rojet e Errësirës të ardhur përkohësisht nga fundi i ferrit dhe që kishin mbetur në këto anë si pyka të zeza në zemrën e Trungut të Lashtë.

- Lisi me shokë atje lart uleshin rrëzë ndonjë guri dhe hidhnin sytë në anën tjetër të Trungut, dhe me orë të tëra soditnin lëvizjen e degëve dhe të gjetheve të shkujdesura ne anën e tij të diellzuar. Të magjepsur me pamjet e matanshme të Trungut, ktheheshin përmes mjegullës teposhtë duke bluar me mijëra pyetje e nënpyetje në kokë... Kryepyetja ishte për diellin meqë nuk e kuptonin si ai ngurronte të shtrijë krahët e ndritshëm njëjllor mbi të gjitha degët e Trungut të Lashtë, e të njëjtësonte pamjen diellore me pamjen e tij të hijesuar...

- Këto pyetje ia bënte vetes herë pas here, e s`gjente përgjigje as tek vetja, as tek moshatarët, as tek të moshuarit, sepse këta të fundit as që e hapnin gojën.

- Fillonte ta mundonte pyetja se për ç'arsye njerëzit me heshtjen e tyre të gurtë u përngajnë varrezave, ndërsa kokat e tyre përngajnë si bashllëkët e ftohtë që të kallin datën... Përse?..

- Përse varrezat i dukeshin njerëz me koka të ngritura nga bota e përtejme, për të thënë atë që s'e thotë dot asnjë gur i ftohtë që rëndon mbi supet e kësaj hesh-tjeje mortore.

- Përse?

- Frika?

- Po, po, frika!..

Frika, si përfaqësuese e denjë e Mbretërisë së Padijes, kish vendosur push-tet të plotë mbi shpirtërat e verbër dhe çdo orë e çast, shtronte e gurëzonte su-ndimin e saj, mbi secilin shpirt që shfa-qte sado shenja verbërie...

- Kishte edhe një dukuri të panatyr-shme që kërkonte shpjegim po aq të çu-ditshëm: shpirtverbërit për shembull, ish-in bërë sy e veshë i Mbretërisë së Errë-sirës...

- Ç'i duhej një mbreti bashkëpunimi me mbetje të tilla njerëzore që s'ishin në gjendje të drejtojnë as qenien e vet e lëre më t'i shërbejnë një mbretërie si kjo e rojeve të Errësirës që e hiqte veten për më të fortën në rajonin e trazuar, ose siç i thoshin ndryshe, Fuçi Baruti...

- I shihte habitshëm këto hije që rëndonin mbi dhe, e s'i kuptonte që s'i kuptonte.

- S'e merrte vesh ç'donin ata sy të skuqur e të xhindosur e ata veshë të zgjatur, që endeshin errësirës, kur fshati flinte dhe ëndërronte të nesërmen e diellzuar.

- Ç`do të kishin humbur vallë? Mendonte fëmija i pafajshëm, dëshmitari i së nesërmes së afërt...

- Donte të pyeste një nga mësimdhënësit e shkollës dhe të gjitha pyetjet i zinin në kokë si koshere bletësh të shqetësuar...

- Donte të dinte dhe njëkohësisht ngurronte të pyeste, meqë i vinin në men-

dje dhe ia zinin rrugën fjalët që përsëriteshin shpesh në fshat: “Gjuha që flet shumë e kafshon vetveten”.

- Dëgjonte e s` ishte në gjendje të kuptojë domethënien e këtyre fjalëve, që filluan ta ndjekin pas e t`i shfaqen në secilën ëndërr...

- Gjersa po mendonte të pyese apo jo ndonjë mësues, iu afrua si hije njeriu i shifrave...

- Ishte njeriu që kishte mbajtur dhjetëra vite burg nëpër qendrat e njohura të Mbretërisë së Errësisë.

- Ai vazhdonte të fliste me shifrat e tij, edhe pse për ato shifra e kishte kaluar pjesën më të mirë të jetës nëpër burgjet më të rënda të Mbretërisë...

- Si u përshëndetën, e ndoqi pas që ta pyese diku larg hapësirës së shkollës; atje ku nuk mund të arrinin sytë e skuqur e as veshët e zgjatur të shpirtverbërve.

- Ecnin si të nemitur e dukej sikur njëri ikte, tjetri e ndiqte... Duke ecur si qenie të pagojë, Lisi mendonte ta pyeste jo ve-

tëm për një pyetje, ai donte të dijë më shumë, të dijë çdo gjë që dinte njeriu me shifra; njeriu që ecte si hije përpara tij.

- E shihte e mendonte: "Përse tremben nga ky njeri, përse ikin prej tij si prej kolerës?!"...

- Në të dyja anët e rrugës fërfërinin fletët e zgjatura të misrave, që arrinin gjer mbi udhë.

- Vit i bereqetshëm kishte qenë ky i sivjetshmi.

- Nga ta ktheje kokën, misrat si male dilnin përpara.

- Balta që shkelnin pakujdesshëm udhës, si për hakmarrje, ua kthente kusurin duke i stërpikur nga këmbët gjer në majë të kokës.

- Sa çudi, mendonte djaloshi, edhe balta e pashpirt ta kthyeja borxhin, e si mund të quhen njerëzit që shkilen më keq se balta e nuk kundërpërgjigjen, heshtin, heshtin si të pagojë, si të vdekur...

-Iknin e i ktheheshin prapë pyetjet e çuditshme, dhe i bluanin si mulli kokën njomëzake...

- “Përse të jetë e ndaluar të flitet me njeriun që ecte si hije përpara tij?”

- Edhe njeriu i shifrave që i ngjante hijeve të tejdukshme, e kishte të ndaluar të flasë me të tjerë për bindjet e veta, por ai, si kokëkrisur që ishte, sapo lirohej nga burgu i radhës, edhe më shumë fliste, edhe më shumë e ngrinte zërin.

- Për të kishte rëndësi e vërteta dhe asgjë tjetër... Kurrë s’e peshonte të vërtetën me pasojat që ia sillte shquarsia e saj.

- “Le të bëhet ç`të bëhet, - thoshte - e vërteta nuk ndryshon, ajo është aty mes nesh, ajo frymon, ajo rritet...”

- Për këto shifra kaq lehtë të deshifrueshme, hynte e dilte në dyert e burgut, dhe kurrë s’pendohej...

- Iu afrua dhe në çast iu duk se kërshërisë i erdhi fundi... Edhe pak iu afrua, dhe në fund foli:

- Më fal xha K...

Njeriu i shifrave e kuptoi kureshtjen e djaloshit dhe me atë buzëqeshjen tepër miqësore që i bënte njerëzit për vete, tha:

- Fol kusho!

Kështu thirrreshin kushërinjtë në mes tyre, e ata, pasi kishin lidhje gjaku, ai iu drejtua djaloshit me këtë shprehje përkëdhelëse...

- Desha të të pyes për atë thënien e famshme „Gjuha që...”

- Po, po, - e ndërpreu ai në çast dhe iu qas edhe më afër, dhe nisi pak si me ironi të flasë.

- Ky ishte edhe stili i tij i shpeshtë gjatë të folurit...Për të vazhduar iu desh të mbushet thellë me frymë, sikur do nisej në ndonjë vrap maratonik...

- Dëgjo kusho, - tha - gjuha që flet shumë, si kjo e imja për shembull, edhe mund ta kafshojë vetveten, por i shpëton të tjerët ama, ndërsa gjuha që hesht për

të mbrojtur veten, e kafshon veten dhe të tjerët!

- Eh, mor bir! - më tha ai dhe sërish vazhdoi:

- Asgjë më shumë s`kërkojnë prej nesh, vetëm gjuhën ta lidhim e të heshtim... Të heshtim edhe pse shushunja e zezë, e etur, na rri mbi qafë e na e thith gjakun gjer në palcë, të heshtim kur vriten këngët që në djep, të heshtim kur shuhen vajet, buzëqeshjet..., të heshtim, të heshtim kur s`heshtet, kur duhet të ulërijmë... Të heshtim që dhimbjet tona t`i zërë gjumi e në heshtje, të vdesin, që fjala e pathënë të mbesë e të ngrijë në buzë, të heshtim, të hesh... Se ç`donte të thotë më tej me atë pak zë të mekur që kishte, s`e morën vesh: as djaloshi kureshtar, as shokët e tij që e kishin rrethuar pahetueshëm e që e dëgjonin si të magjepsur...

- Fjalën ia këputi në mes një kollë e thatë e sjellur nga kazamatet e errëta të Mbretërisë së Errësirës, dhe që e shoqë-

ronte hap pas hapi, njëjtë siç e shoqëronin edhe rojet e Errësirës, ose më mirë të thuhet, shpirtverbërit, ose edhe më mirë, si shërbëtori i shkollës, që ishte afëruar pa e hetuar askush nga të pranishmit, dhe kish zgjatur veshët në drejtim të njeriut me shifra, dhe dëgjonte me vëmendje shifrat që duhej t'ua përçonte padronëve të vet, tek të cilët kish lënë peng shpirtin.

- Fëmijët, posa e panë njeriun me pamje djalli me ato syzet e trasha që i mbante për të hedhur shikimin më larg e që bënë më të djallosur se vetë djalli, si me komandë, filluan të shpërndahen, për të mos i sjellur kokëçarje prindërve të tyre, sepse, sipas ligjit të Errësirës, për fajet e fëmijëve të mitur përgjigjeshin prindërit.

- Njeriu i shifrave nuk kursehej për të folur e për ta ngritur zërin kudo që e pyeste dikush.

Ai, shtëpi të dytë e kishte bërë burgun, edhe pse njëherë në një kohë jo aq të largët, kur ishte pushtuar Mbretëria e

Errësirës nga një murtajë e zezë sa vetë Mbretëria e Errësirës, por shumë herë më e fuqishme dhe më e madhe, ai vullnetarisht kishte shkuar në vijën e parë në frontin e luftës. Në luftë, përveç plagëve në krahator, kishte marrë edhe një numër dekoratash trimërie prej udhëheqësve të luftës.

- Përherë kishte menduar të ngrejë një botë të re mbi këtë dhë, një botë për të gjithë njerëzit e globit; nën një diell, nën një hënë, ku do të ngroheshin e do të shëronin plagët e së kaluarës të gjithë së bashku: i ziu, i bardhi, i verdhi, i...

- Mendonte e luftonte fyt për fyt me armiqtë e Mbretërisë së Errësirës.

- Natyrshëm mund të pyes njeriu: "Vallë, si do të dukeshin rojet e Errësirës në botën që e kërkonte ai?!.."

- Sa përfundoi lufta, po ata shokë e miq të shtirur të luftës, e mbyllën në burgjet e errëta më famëkeqe, vetëm e vetëm t'ia mbyllin gojën, t'ia shuanin mend-

imin e lirë, për të cilin kishte derdhur gjak e ishte i gatshëm edhe të vdesë.

Duhej ta harronte të sotmen, e të nesërmen, duhej të mbyllte sytë e të mos shohë eklipsin racor, të mos shohë errësirën e plotë që i kishte bërë diellit të së sotmes e të së nesërmes Mbrëteria e Errësirës; ajo që premtoi parajsë për të gjithë ata që i bëhen roje, kur udhët iu mbyllën dhe vdekja e mbuloi.

* * *

- Si i pushoi kolla, vazhdoi rrugën i vetëm duke menduar për fatin e mjerë e vështirësitë e vocërrakëve.

- E dinte, fare mirë, se Mbretëria e Errësirës përpiqej që këtyre vocërrakëve, pikërisht në kohë bulëzimesh rinore, t`jua mbillte frikën dhe mjegullën në endrrat e tyre të bardha...

- Ai vetë, të nesërmen me ngjyra ylbëri e shihte, të nesërmen e mohuar dhe

të dhunuar mbi dymijë vjet nga historia njerke...

- Ecte e pëshpëriste dhe melodia e gjetheve të misrit sikur i mbante ison, sikur harmonizonte mallin e tij me ngjyrat qiellore të vjeshtës...

- Në atë mall të ndezur në mes të këngës që zuri ta këndoje me fishkëllimë ere, iu kujtuan shokët e rënë në fushën nderit...

- "Këtë këngë, - tha me vete, - e këndonin shokët përpara se të drejtojnë gjokset nga vdekja... Këtë këngë...! Me këtë këngë në gojë dhe me fishkëllimë ere, ranë për të varrosur të sotmen e errët, që të mos i zërë dritën të nesërme ëndrrimtare..."

- Ai vazhdoi të mendonte për shokët, për idealet, për sakrificat dhe për tradhtinë dhe pyeste veten e po vetë përgjigjej:

- "Ranë, po ç`panë?!" - mori frymë thellë. Mendimet e çonin tek shokët dhe sikur ju fliste të tjerëve:

- “Ç`mendojnë ata për këtë të sotme pa të nesërme?!...” - pastaj përgjigjej:

- “Jo, jo, - u tërhoq paksa nga ky mendim dhe vazhdoi të fliste me veten, - ata e panë të nesërmen, e panë të ndritur si dielli, prandaj i dolën përpara e i dorëzuan buqetat me lule...Ata janë vetë e nesërmja, janë rrugëtimi i shekujve të gjatë, janë yjtë që s`i errëson dot eklipsi i përkohshëm i djajve; janë drita që i tërheq brezat drejt shenjtërimit të shpirtit.”

- Besonte aq shumë tek e nesërmja, ndaj i kishte dhënë të shtrenjtat e të shtrënjtave: rininë dhe gjakun e vet...

- Fëmijët, fluturimthi kishin arritur nëpër shtëpitë e tyre, duke lënë prapa njeriun e dashur të shifrave dhe sytë e djallëzuar të shërbëtorit, që zgjateshin frikshëm si bollë e zezë, për të penguar hapat e tyre.

- Ata, pasi kishin ngrënë ç`kishin gjetur magjeve, kishin dalur te krasta mbi fshat, ku takoheshin çdo pasdite dhe ndaheshin në grupe sipas lagjeve, dhe loz-

nin me top gjersa binte muzgu i mbrëmjes.

- Ndonjëherë vazhdonin lojën gjer në kohën kur hoxha i fshatit thërriste ezanin e parafundit për atë ditë...

- Tek ktheheshin mbrëmjeve nga krasta e stolisur me shkozë e dëllinjë, shfaqej pa pritur fytyra e magjishme e liqenit, nga i cili kishte marrë emrin fshati i tyre...

- Liqeni, me pamjen e mistershme që kishte, i mbante ata të ngujuar me orë të tëra në sytë e tij të kaltër si qielli... Qëndronin e qëndronin, ashtu të magjepsur e të dorëzuar si përpara një zane të bekuar pyjesh, pa lëvizur, pa pipëtirë, si dashnorë ëndrrash.

- Ashtu sy më sy me të, sikur ndienin mallin që do t'i ndjekë më pas nëpër udhët e gjata, e s' do t'i lërë të prehen në asnjë kënd të botës...

- Buzëliqenasit lindin në ata sy të përrallshëm të liqenit dhe rriten rrëzë maleve shtatlartë e të pamposhtur. Liqeni, siç duket, u jep butësinë dhe dashurinë e

madhe për shtratin e lindjes, e malet, ato u japin forcë e qëndresë, në udhët e rënda të jetës...

* * *

- Mëngjesi fillonte me këngët e hershme të gjelit.

- Pa ato këngë të hershme, pakkush do të dinte t'i niste me kohë punët e rënda të ditës.

- Varfëria, si zonjë e padrejtë, vetëm hoxhës i kishte dhënë privilegjin të mbanjë një orë me qystek të gjatë Anadolli.

Nuk dihej në e njihte hoxha orën apo zgjohej si gjithë të tjerët me këngët e hershme të gjelit.

- Fundja, askujt nuk i hynte edhe aq në punë pasja ose mospasja e një ore, përveç hoxhës dhe disa mësuesve të fshatit.

- Djaloshit nuk i kujtohet si e matnin kohën mësuesit që nuk kishin orë, ai mban mend vetëm fytyrat e tyre të lodh-

ura, nga ditët e mbarsura me re të dendura, që s`dihej ç`rrebeshe mund të sillnin...Për të, ndonjëherë bota e tërë shndërrohej ne Buzëliqenas të vogël, e ndonjëherë tjetër, Buzëliqenasi i bëhej si një botë e madhe e pafund.

- Shihte me dashuri fëmje malet e larta ku kish lëshuar rrënjë fshati atëherë kur kish lindur dielli i parë... Shtëpitë e rënditura rreth dy përrenjëve të lashtë, i dukeshin më të ndritshme se yjtë në qiell... Edhe shkëmbinjtë e bardhë e të ashpër, përngjanin me pamje kreshnikësh...

- Po liqeni? Eh! Ç`domethënie kishte për fshatin? Veç një dallgë e tij, veç një këngë pulëbardhash ...

- Liqeni ishte magjia e lidhjës shpirtërore mes buzëliqenasve dhe tokës së tyre... Pa sytë e tij të dallgëzuar, nuk kishte kuptim as loti më i dhembshur që vinte nga, "udhët e qabesë"...

Ai ishte i pari i shenjtoreve, të ardhur nga bestytnitë pagane. Uji i tij shëronte

plagët e mallit, shëronte shterpësinë, m-bushte me ajër udhët e shpresës; udhë, që fill e mbarim, kishin brigjet e tij.

- Prej tij i mori fjalët Zef Serembe dhe thuri gjuhën e dhembjes...

- Me këtë përfytyrim rritej ai, me këto ëndrra të mbira mes syve të kaltër të liqenit dhe lisave shtatlartë të malit.

- Duke shtyrë kohën pas nga kishte ardhur, në vitet e tija të brishta, kur sapo qe ngritur në këmbë, iu shfaqën ca tabllo të errëta para sysh, të pazakonta për një fëmijë... Iu ndal udhëtimi i kohës, ishin tabllo të afërta të përjetimit fëmijëror, kur rritej ndër ëndrra, ndërsa jeta, jeta ndërhynte me shpatë në dorë, dhe shkilte mizorisht mbi ëndrrat e bardha...

- Që atëherë mendon e s'i hiqet nga mendja pyetja enigmë: Sa i madh duhej të ishte Buzëliqenasi, sipas tij, që të pengonte hordhitë e egra të Mbretërisë së Errësirës, që erdhën një natë me errësirën për të rrëmbyer burimet e ujërave,

dhe për ta dënuar fshatin me etje të përjetshme.

- Të përjetshëm duhej ta mirrte dënimin fshati i pabindur ndaj rregullave të Errësirës. Ajo urdhëronte shpërlarjen e trurit për të gjithë banorët e Arbërit, pa dallim moshe, të gjithë duhej të harronin të kaluarën e tyre, ndryshe ja, i pret: dënimi me etje...

- Por, ky ishte fillimi, kishte dënime edhe më të egra, më monstruoze: marrja e nderit dhe dëbimi nga vatrat e të parëve...

- Ç`nuk i pillte mendja e zvetënuar errësirës!..

- Po bota?

- Ku ishte bota?

- Sa e vogël dukej në sytë e djaloshit kjo botë e heshtur si fëmijë i trembur nga ëndrra të trishtuara dimërore...

- Ç`kishte që heshtte bota e bënte sikur s`e shihte gjithë atë gjëmë që duronte mbi trup buzëliqenasi i vetmuar.. Ndoshta nuk kish botë fare pas maleve të

fshatit... Ndoshta edhe degët e matan-
shme të Trungut të Lashtë, lidhur ishin
pas trupit të vet, dhe s`mund të zgjate-
shin në anën tjetër të tij.

- Sa degë të ndara numëronte vallë
ky Trung?!..

- Sa dhimbje mbante në Shpirt nga
sopatat e shekujve që binin mbi të?!..

- Sa dhimbje kishin të çarat në trup,
që rrinin si gojë të hapura që ulërijnë...
sa, sa, eh, sa pyetje duhen bërë eh, Tru-
ng, Trung, si munde të mbesësh në kë-
mbë!?!...

- Mbetja jote në këmbë tregon se Zoti
është në anën tënde, në anën e qëndre-
sës. Si s`re kurrë përdhe?!..

- Pra, edhe Zoti edhe drejtësia, janë
në anën e qëndresës...

- Po bota?

- Sërish me botën e pakuptimtë në
mendje, sërish...

- Ku ishte bota, kur kulçedra, që s`u
ngjante më përrallave të gjysheve, erdhi
në fshat...

- Ajo ishte e përnjëmend, ajo po gërryente përrenjtë e gurrat, për t'i tharë mullinjtë e bukës dhe për t'i shtruar të pabindurit që po ngrinin krye si njëherë moti në Malet e Petrinjës, ku lanë të vdekur dhjetëra taborre të Errësirës.

- Thuhej se: "Uji fle, hasmi nuk fle".

- Përnjëmend nuk flinte, ishte zgjuar në mesnatë dhe ishte derdhur si gjarpri i heshtur që rrëshqet drejt presë së fjetur..

- S`duhet bërë gjumë... S`duhet mbyllur sytë... Gjarpëri atë pret, të na zërë në gjumë që ta lëshojë lirshëm helmin në ëndrrat tona, prandaj s`duhet bërë gjumë, ai atë pret...

- Fshati mbante mënd këtë porosi të brezave të hershëm, ndaj kurrë nuk fjeti, kurrë s`u zu në gjumë... Edhe kësaj radhe, fshati ishte zgjuar... Zgjuar e duarthatë me këmishat zbërthyer, i doli përpara Errësirës. Doli të mbrojë krojet, të mbrojë gurrat e lashta që ishin frymëmarrja e tij... Hasmi i njëjtë, me veshje e huqe të njëjta, kishte ardhur për të na

përplasur, për vdekje... Ata s'ishin të etur vetëm për ujë, ata donin gjak, donin të linin gjurmë të njëjta si të pararendësve të sojit...

- Ç'ironi, uji i Buzëliqenasit duhej të shuajë etjen e pafund të Errësirës... ç'ironi...

- U shkelën e u përgjakën të dyja palët... Dyert e burgjeve u hapën anë për anë... Në të gjitha anët shkonte edhe nami i buzëliqenasve për qëndresën e tyre, në mbrojtje të asaj pak pasurie që i kish mbetur, nga dhurata të shumta që u kishte falur Zoti!

- Koha rrëshqiste disi siç thuhej: "Si zorrët në prush."

- Askush e asnjëherë s'e mori vesh kush e sa pagoi Buzëliqenasi, vetëm pse u përpoq të pengojë hordhitë e çmendura, natën kur shkruhej kronika me gjak...

- E mbushur është tokë e Arbërit me netë e ditë të errëta...

- Qëkur ra errësira e parë mbi këto tr-oje, errësirat të tjera u vargëzuan nga koha në kohë, nga çasti në çast.

- Në këto dallgë jetonte Buzëliqenasi dhe pjesa e ndarë e fisit të Arbërit; pjesa që e kishin këputur nga Trungu kusarët e Fuqive të Mëdha dhe i ishte dorëzuar si trofe Mbretërisë së Errësirës për gjak-un që kishte pirë në trojet e lashta të Ar-bërit.

- Gjëma kishte ndodhur shumë kohë më parë, por gjurmët e saj të gjakut, sa më shumë largohesh koha, aq më shumë kundërmonin...

- Ndeshja rifilloi aktin në vazhdim të dramës, një ditë të shënuar vjeshte.

- Njëri nga fshatarët e Buzëliqenasis kishte vënë në një shtizë të gjatë gjer në qiellin e shtatë Simbolin e Lashtë të fisit të Arbërit, dhe e kishte vendosur në ma-jë të minares, që të mund ta shihnin edhe degët tjera të pjesës së hijësuar të Trungut, por edhe vetë mbreti i Errësir-ës.

- Mbreti, me të parë gjëmën, sa nga trishtimi që shihte për herë të parë një qenie aq të çuditshme që kishte hapur krahët për të pushtuar qiejt e kaltër, sa nga dyshimi se kjo qenie e mistershme mund të fluturojë gjer mbi pallatet e tij për të shpague dhimbjet që shkaktoi Errësira mbi çerdhet e zogjëve të saj, urdhëroi kalorësit e Errësirës ta burgosin menjëherë fajtorin e radhës, ndërsa qenien aq të frikshme që po pushtonte qiellin, ta dëbojnë sa më larg qiellit të Mbretërisë së tij.

- Nisi gjueti e parë...

- Shfrimë dufesh shtazarake mbi njerëz të dyshimtë...

- Të dyshimtë sipas përlllogaritjes së tyre ishin të gjithë arbërorët e moshës madhore, ndërsa kishte rastisur që, për hir të sigurisë së lartë të errësirës, të burgosen edhe gra edhe femijë të parritur...

- Si përherë, me ndihmën e ushtrisë rezerv të shpirtverbërve, u burgosën një

grup të përzgjedhurish, si në Buzëliqenas, ashtu edhe në rrethet tjera.

- Udhëheqesi i ekspeditës, një fytyrënxirë, qëndisur me puçrra, kishte raportuar te i pari i Errësirës:

- I dhamë fund lartmadhëri, - kishte thënë në hyrje të raportit, - i mbyllëm të gjithë të dyshuarit, presim urdhërin tuaj si të vepojmë më tej.

- Ai, duke shikuar qiellin me sytë e bërë prush nga mllëfi, nuk përgjigjej, ndërsa shikimi i tij larg në horizont, sikur i thoshte raportuesit: Hej, i çmendur?!, Ç`thua? A nuk i sheh si fluturojnë mijëra shqiponja të reja? A nuk sheh se nuk lejojnë shpendë të tjerë në qiellin e tyre?

- A... më fal Lartmadhëri që ju shqetësova, kthehem më vonë...

- Kur ai deshi të dalë jashtë, pa arrirë te dera, lartmadhëria filloi rishtas të numërojë shqiponjat, dhe vartësi e kuptoi që nuk duhej të largohej.

- Fjalët e fundit qenë:

- Qielli nuk pushtohet.

- Vartësi provoi të ndërhyjë, ai prapë të njëjtën fjali përsëriti. Kur vartësi deshi edhe një herë të thotë diçka, ai e ngriti zërin me të njëjtat fjalë:

- Qielli nuk pushtohet...

- Zëri doli nga zyra dhe mori koridorit teposhtë, të gjithë e dëgjuan, policë, hetuesë, shërbëtorë; të gjithë punonjësit e ngrehinës së Errësirës...

- Shqiponjat vazhdonin fluturimin... herë uleshin e përgjakeshin, herë ngriheshin e përgjaknin qiejt...

- Ato kishin zënë qiellin e të parëve dhe mbushnin kthetrat me copë rrufesh për të goditur thëngjiit e Errësirës në vatrat e Arbërit... Kaltërsia e paanshme ishte e lirë. Shpendi i shenjtë po këpuste prangat e frikës dhe po ngjitej sërish në majat e lashta qillore.. Koha zvarritej, por ecte, ecte... Ecte koha e përgjakur gjer në fyt! Edhe pikat e shiut, pikonin të përgjakura në vend të lotëve të shterur në zgafellat e syve e të dhimbjes...

- Lufta mes qënies qiellore dhe rojeve të Errësirës, do të përçonte një ditë flakët në të katër anët e Trungut të Lashtë të ndarë në dysh, në tresh a në më shumë copë, diku mes shekujve kopile, kur nën-ënjerka e shthurur kishte vënë në tezga pazaresh edhe prapanicën e saj për ta shitur.

- Kujt duhej t'i themi nënë për pesëqind vjet? Kujt ia vumë kokën në prehër?!

- Mirë që jemi gjallë!..

- Kujtesa historike e bënte Lisin edhe më të vrazhdë ndaj disa të „moderuarish” që kërkonin të jetojmë bashkë, nën një strehë me „Mbretërinë e Errësirës” se gjoja Fuqitë e Mëdha nuk dashkan ta shembnin Ngrehinën që e bënë të parët e tyre...

- Nuk dashkan ata që na i vranë kujtimet e bukura...

- Qysh atëherë, kur Trungut të Lashtë iu ngulën thikat e helmuara në trup, kujti-

met e vetme të Arbërit janë luftërat dhe gjaku...

Kur pranverat ia preknin dhimbjet që të mos vdesë në gjumë, një dorë e fshehur pas Mbretërisë së Errësirës, ia ngulte thikat edhe më thellë, gjer në palcë...

- Është një dhimbje e fortë, kjo ndjenjë ferri, që rëndon si rrasë guri në frymëmarrjen e Arbërit e që është fshehur në qënien e tij, dhe zgjohet e tregon dhëmbët, sa herë që niset për udhë...

- Dhimbja bashkudhëtare e nderit të tij...

- Kalimtarët e rastit, dukej se i shmangeshin rrugës për të mos u ndeshur me të panjohurin e humbur, që kishte pushuar një shkëmb të ftohtë bri lumit të rrëmbyeshëm, dhe që ishte shndërruar edhe vetë në gur po aq të ftohtë e të pandjeshëm, saqë nuk i ndiente as pëshpëritjet e kalimtarëve kureshtarë e as gjësimet e qiellit, që jo rrallë, shpërthenin me breshër e shira të rrëmbyeshëm, sa vetë lumi. Ai këto nuk i përballonte

dhe shtrëngohej të dilte nga shtrati i lindjes, dhe të mirrte udhët nga të mundte e nga t'i tekej...

- "E ç' barrë mbante mbi supe ky njeri i frikshëm?" - pyeste veten në heshtje ndonjë kalimtar...

- Heshtjen e vdekur e prishi një melodi drithëruese që ngjante me zëra kavallësh të largët e që i preku aq shumë telat e çakorduar të shpirtit të tij, sa që nuk e vërejti fqin e tij të afërt tek ecte udhës me radio në dorë.

- Këngët shpërndaheshin anëve të lumit e përziheshin me këngët e dallgëve të mallit, që kishin ngujuar Lisin bri atij shkëmbi të ftohtë që nga orët e para të mëngjesit.

- Shelgu i vjetër që mbante krahët varur mbi shkëmb, po aq i ftohtë ishte, po aq i huaj...

- Ai vinte pranë tyre ditë për ditë, dhe asnjëherë s'u miqësua me ta, përherë të largët mbetën.

- Megjithatë, midis tyre kishte diçka të mistershme, diçka që ngjante me dashuritë e heshtura, të ngurta, të përjetshme.. Prandaj vinte, se nuk mund të rrinte pa atë shkëmb e atë shelg të vjetër.

- Lis, o Lis! - i foli fqinji me zë pak më të lartë se herave të tjera. Ai, si i përhumbur ndër ëndrra të çuditshme, u kthye me fytyrë nga Shpendi dhe sikur iu prish qejfi kur e pa fqinji i tij që i kishte ardhur fare pranë pa e diktuar. Sot donte të ndihej plotësisht i ndarë nga bota që e rrethonte e të fshinte në heshtje pluhurin e mbledhur mbi sirtarë të kujtesës së mjegulluar; t'i hapë një për një të gjitha fletët e kohëve të shkuara e të mbledhë në grusht xhevahirët e shtrenjtë e t'i vendosë në një vend të dukshëm, sado që dhimbje mund të krijojnë zgjimet e ëndrrave të fshehura në kujtesën e tij të lodhur...

- Tashmë, me ndërhyrjen e Shpendit, ishte prishur ritmi i ngadalshëm, por i sigurt, i zbritjes shkallë-shkallë, në shpell-

at e errëta të kohëve, ku Lisi kërkonte vetveten e mbyllur...

- Ishte prerë rruga që e shpinte, herë në kopshtet përrallore të fëmijërisë, herë në ëndrrat e paanëshme të rinisë.

- Duke dashur ta ndalte kohën atje ku i pëlqente, atje ku i kishte ngrirë një pjesë e madhe e kujtesës, e nuk gjendej diell që ta shkrijë, ai vinte këtu pranë këtij lumi e fliste me të gjersa dikush nga kalimtarët ia prishte ritmin e krijuar. Dhe ja, erdhi dikush...

- Lis! - thirri edhe njëherë Shpendi, duke dashur së paku një përgjigje nga tjetri që e shihte e bënte sikur nuk e shihte.

- Hë ç`bën aty?!..

- Po i shoh dallgët tek vallëzojnë!..

- Eja po deshe të bëjmë një shëtitje të shkurtër!

- Jo, jo, vazhdo, jam mirë këtu!

- Shpendi e dinte se nuk duhej ta përsëriste të njëjtën pyetje dy herë, prandaj u nis pa e zgjatur më tepër.

- Tingujt e muzikës mbetën aty diku, rreth Lisit, rreth shkëmbit të ftohtë.

- Lisi dëgjonte këngët e vendlindjes dhe zhytej edhe më thellë në dallgët e mendimeve, ku kërkonte për ta gjetur fillin që me të të thurte lëmshin e madh të kohëve të zhurmëta të jetës së tij.

- Aty, buzë lumit, sikur flinte diçka, flinte e zgjohej më bujshëm, më kthjellët.

- Si u largua Shpendi, u ul në vendin e përditshëm, aty rrëzë shkëmbit, dhe sikur iku diku, diku shumë larg.

- Sa çuditshëm, e gjeti atë që kërkonte prej vitesh, atë që i vinte e i ikte vetëtimthi...

- E gjeti në prag të shtëpisë, aty ku e linte shumë herë dhe kthehej e gjente sërish.

- Lisi më në fund gjeti portretin e humbur.

- E gjeti djaloshtin e burrëruar përpara kohe...

- Udhët ndoshta, që nga lindja i kemi të shkruara, mendoi dhe vetëtimthi kujtoi

nisjen e parë drejt udhëve të panjohura dhe pafundësisht të gjata.

- Kujtoi çapkënin e papërmbajtshëm që pa dëshirën e tij, e dërguan prindërit në qytetin P... për të vazhduar shkollimin e mëtejshëm, ngaqë në qytetin e afërt të Buzëliqenasit, shkollimi i mesëm dhe shkollët tjera më të larta të shkollimit zhvilloheshin vetëm në gjuhën e specieve të zgjedhura nga rojet e Errësirës. Gjuhë tjetër nuk pranohej, nuk pëlqej, për më tepër Errësirës i pengonte çdo tingull që s'ishte ngjashëm me zërat e tyre të kobshëm; me zërat, që produkt të vetëm kishin përbuzjen dhe urrejtjen...

- Duhet të nisesht! - i tha e ëma. Ndërsa i ati ishte në gurbet në një vend të largët.

- Po nënë, do nisem... - u mbushën me lot mallëngjimi... Fjalëve ua kishin zënë shtegun lotët dhe sikur s'gjenin forcë të kapërcejnë mbi atë mall të ndezur, së paku, të ngushëllonin shpirtin e ndjeshëm të Lisit...

- Nuk i pëlqente largimi nga fshati i tij i dashur, ku kishte mbushur pesëmbëdhjetë pranverat e para, prej të cilit nuk ishte larguar asnjëherë. Ai ishte pragu i tij i ngrohtë. Kurrë s'ë kishte lënë atë prag, që do t'i flinte gjithnjë brenda syve ngjyrë gështenjë. Atë, tashmë do ta shihte nëpër ëndrra si pejsazh të turbullt, që dukej sikur ikte prej tij çdo çast e çdo orë... Ai do të bëhej kryefjalë në kalendarin e ditëve të mbushura me mall, sa herë do të numëronte orët e mbetura për t'u kthyer prapë në ngrohtësinë e tij...

- Qëkurse kishte shkuar në qytetin P.. ose, siç i thoshin ndryshe, Qyteti i Gurtë, secila ëndërr me të njëjtën pamje i shfaqej: malet, fushat, liqeni...

- Ndonjëherë ndryshonte renditja, por gjithnjë, gjithnjë, këto pejsazhe pushtonin ëndrrat e tij. Kishte raste kur liqeni i shfaqej si nuse lëneshë, e malet bëheshin kulla me shumë kate dhe brenda odave dëgjohej kënga e pleqve të lash-të; kënga që bënte thirrje për t'i vënë

gjoksin erërave që frynin me tërbim në të katër anët.

- Lëmenjtë, edhe pse kishte hyrë vjeshta që moti, në kohë shirash i shihte... pastaj grumbuj drithërash të artë si grumbuj shpresash të varura mbi supet e koves shihte...

- Kur zgjohej, i duhej një copë herë të vinte në vete, nga gjithë ato ëndrra të përsëritura, që i mbushnin me mall zbrazëtitë e netëve të gjata të djaloshit shkollar, por akoma të mbyllur në esencën e një fshatari fanatik, që kërkonte dituri, duke bartur ëndërr më ëndërr idilizmin e vendlindjes.

- Qyteti i Gurtë, me pamjen e çuditshme të kohëve të largëta, në fillim, iu duk si tablo e varur në muret e kështjellës së Arbërit, që lëkundej nga njëra kohë tek tjetra, për të prekur kujtesën e përgjumur të truallit dhe të fisit...

- Ditët vraponin.. Ato iknin pas kohës.

- Lisi bëhej gjithnjë më i madh e më i dukshëm.

- Ai tashmë natyrshëm u përshtat me mrekullitë e qytetit P... kishte filluar t`u shtrohet mësimëve dhe të shihte sa më pak ëndrra, përveç kryeëndrrës, të kthehej në fshat i shkolluar dhe të hapte edhe atje një shkollë të ngjashme me këto të qytetit P... që të mësonin fëmijët e atjeshëm, gjithë atë që mësonte ai nga mësuesit e rinj.

- Lis, mos ik pa mua! - u dëgjua zëri i shokut K... - Sa t`i mbaroj ushtrimet në piano, do të vij...

- Mirë, - tha Lisi - do të të pres poshtë, përpara ëmbëltores. Zbriti udhës së gurtë drejt qendrës...

- Atje e priste shoku Sh... i cili kishte dalur një orë më përpara për t`i pritur shokët, të cilët do të vinin për t`u bashkuar me mizëritë e gjata njerëzore, që ecnin rrugëve të qytetit, si kolona krushqish të lidhur dorë për dorë, që nga lashtësia gjer në mbrëmjen e sontme...

- Ishte festë nëntoresh, festa e parë që e përjetonte në bulëzimet e jetës së tij.

- Për herë të parë në këtë festë shih-te aq flamuj kuq e zi me shkabën dykre-nore në sfond. Ishte festa e parë që mori në gjirin e zjarrtë djaloshin e papërmbaj-tur.

- Kjo festë i ndenji pranë në dasma e në morte. Festë, që e mori me vete e ku-rrë më nuk e lëshoi entuziazmi i saj.

Ecte rrugës me shokët, e ndiente një kënaqësi, një zjarr në gji... Qytetin e tërë e kishte në sy... Qytetin e tërë e shihte dyngjyresh.

- Tjetër ngjyrë nuk futej në sytë e mb-ushur me lotë... lotë të sjellur nga vend-lindja e largët...

- Tashmë s`qan nga malli! Tashmë s`ndjente mall! As mall për liqenin, as për Buzëliqenasin, tash ndjente diç tje-tër, diç të pashpjegueshme...

- Edhe pse e njihte veten për të fortë, brenda kishte dridhje, sikur po lëkundej, sikur do përplasej...

- Megjithatë, e mblidhte veten e fluturonte nëpër udhët e gurta.

- Dikur u ul, u ul në një kënd e s'i ngopte dot sytë!

- Kurrë s'kishte parë bukuri të tillë, që kënaqte aq shumë dhe që e shijonte shpirtërisht.

- Shiko! - i thoshte vetes, - shiko e mbaj mend!..

- Mbushej shpirtërisht gjithnjë e më shumë me kënaqësi dhe i thoshte vetvetes:

- Këto pamje duhet t'i çosh në Buzëliqenasin tënd!..

- Eh... si do t'i shpjegonte me fjalë pamjet që i ngrinë në sy.

- Kush do ta kuptonte këtë mrekulli që do ta bartte ai nga qyteti P!..

- Lis! - i thirri dhe iu afrua Shoku i tij Sh... dhe i tha:

- Për tilla pamje që shohim ne, për herë të parë sonte, vëllezërit e mi, dy më të mëdhenjtë, kanë vuajtur me vite nëpër burgjet e kësaj fare të keqe...

- Dhe shau aq ndotur sa edhe vetë u turpërua nga fjalet që tha...

- E di, e di, por duhet të them edhe unë diçka: Ata që vuajtën për këtë popull do të jenë përherë të nderuar, por rruga jonë nuk mbaron këtu, nuk mbyllet tek dyert e burgut, ajo është e gjatë, kushedi gjer ku, prandaj duhet të mbledhim mendjen dhe të shikojmë se ç' duhet bërë më tej... Nuk do të rrimë duarkryq e të numërojmë plagët përderisa e kemi hasmin brenda oborrit... Kur ta shporrim nga pragu ynë edhe mbetjen e fundit të tyre, atëherë do t'i themi e do t'i shkruajmë të gjitha ndodhitë e hidhura një për një, që brezat e ardhshëm të dinë në ç' rrugë kanë ecur të parët e tyre.. Të dinë se ç' i dhanë dritës së lirisë që ëndërrohet brez pas brezi; të dinë gjithë atë që duhet të dinë. Dhe të besojmë se ata do të dinë

ta ruajnë atë që do t'ua lëmë ne trashëgirn. E, mos e thëntë Zoti, që këto rrugë të mbesin të hapura, mos e thëntë Zoti!..

- Fjalia e fundit mezi i doli nga goja, mezi u shkul nga fundi i shpirtit, megjithatë, e tha...

- Ne qytetin P... Lisi kishte mësuar se si shfaqen shenjat e para të shpirtverbërisë dhe ç'është në të vërtetë kjo sëmundje...

- Këtë e kishte kuptuar nga shpjegimet e një mësimdhënësi, që ishte po aq gojëlëshuar, sa njeriu i shifrave në Buzëliqenas...

- Sipas asaj që kishte dëgjuar nga mësimdhënësi, dilte se edhe në rrethin e tij të gjakut, kishte të prekur nga kjo sëmundje e rëndë.

- Lisi i etur për të mësuar sa më shumë e pyeti mësimdhënësin e tij:

- Cilat mund të jenë shenjat e qarta që dëshmojnë se i prekuri s'ka kthim prapa?

- Mësimdhënësi pa u hamendur ishte përgjigjur në mënyrë të thjeshtë:

- Ata që preken nga kjo murtajë, që në orët e para pësojnë amnezi të plotë, domethënë, harrojnë kush janë, nga vijnë e nga shkojnë! Harrojnë gjakun e fisit dhe janë në gjendje ta shesin për një lirë të njollosur të gjithë gjakun e damarëve të fisit arbëror.

- Lisi, gjithnjë e më shumë, po mësonte shumë të panjohura që dilnin nga koha e mbarsur. Filloi të sjellë në mendje të prekurit e mundshëm nga kjo sëmundje. Nisi të persiaste. Filloi t'i numëronte sa ishin e kush ishin?.. Cili?.. Pse, pse?.. Kujtonte sjelljet e pazakonshme të tyre, që përputheshin plotësisht me fjalët e mësimdhënësit, dhe identifikonte pastaj emrat e tyre.

Ata nuk hanin as nuk pinin më si të tjerët, nuk visheshin si të tjerët, madje edhe të qeshurat i kishin ndyrë e shuar. Kur përqeshte dikush në ndonjë rast ndonjërin nga rojet e Errësirës, ata ndrysh-

onin e bëheshin më të zinj se bloza e oxhakut të papastruar. Kur shpirtverbërit merrnin nëpër gojë ndonjërin nga të pabindurit e fshatit qeshnin e gajaseshin aq shumë sa të pështiroseshin jo vetëm ata por edhe tërë rrethi i tyre.

- I gjeta, - tha me vete, - i gjeta, ata janë...

Ishin ata që silleshin si të zaptuar nga qoftëlargu, kur permendej madje edhe një emër i atyre burrave që s'e njihnin për mbret në Buzëliqenasin e tyre, as të parin e as të fundit qënie të Mbretërisë së Errësirës.

- I gjeta, - pëshpëriti sërish më vete!

- I gjeta, ata që s'janë më as të fisit e as të vetvetes, ata që kanë dalur e kanë ikur nga lëkura e vet...

Sëmundja kishte ardhur dhe ishte përhapur bashkë me ardhjen dhe me vendosjen e rojeve të Errësirës në këto anë.

Sipas këtij zbulimi, duhej të gjithë bano-rët e Arbërit, të ngrihen e të luftojnë, që

kjo murtajë të kthehet në vendin e origjinës, ndryshe, nuk i dihet e nuk i dihet...

Lisi u lëndua rëndë nga ky mendim i trishtuar dhe e dëshpëronte fakti, se sëmundja nuk kishte shërim të plotë.

Ai që vendoste të shërohej, duhej ta moshonte shpirtin që e kishte munduar, dhe pas një rituali të ardhur nga vendet arabike, të futej në një shpirt tjetër të shpërlarë nga të gjitha mbetjet e mëkateve.

Përpara se të fillonte rituali, i sëmuri duhej të pranote të gjitha të bëmat e veta djallëzore, si përpara fisit ashtu edhe përpara Zotit.

Ritual i fillonte me pirjen e ujit të bekuar, me të cilin, më pas shpërllahej edhe trupi...

Mirëpo, trupit i nevojitej edhe një procedurë torturuese fizike, të cilën e kryenin njerëz të zgjedhur që i njihnin lutjet e veçanta dhe dinin si ta bënin përzënien e djajve nga trupi dhe nga shpirti i zaptuar. Shpirti ndodhte që shërohej, varësisht nga thellësia e bindjes së të penduarit,

po shenjat e zeza nëper trup, mbeteshin të njëjta gjatë gjithë jetës.

Pas rikthimit në fisin e vetë, ata i priste edhe rreziku i përhershëm nga rojet e Errësirës, sepse ato, vetëm me mbetje të tilla ushqeheshin...

Kur dikush prej të sëmurëve provonte të shërohej, ata e copëtonin dhe e hanin të gjallë, njësoj siç e hanin hienat e fshehta prenë e tyre.

Të paktë ishin të sëmuret që provonin të futeshishin në sprova te tilla...

Gjer më sot, nuk njihte askush ndonjë të shëruar, përveç fjalëve që qarkullonin poshtë e lartë për këtë lloj shërimi.

Një luftë të tillë, dukej e pamundur se, mund ta bënin shpirtverbërit e dërmuar, megjithatë, thellësia e pafundme e shpirtit të njeriut, lë vend për të besuar edhe ne mrekullitë e përfolura.

* * *

Po afrohej fundi i gjysmëvjektorit të parë shkollor dhe Lisit i duhej më shumë kohë për mësim, ndaj edhe përpiquej të harronte gjithë atë që kishte dëgjuar e mësuar nga mësimdhënësi i tij për murtajën e turpit, sepse natyrshëm donte të kishte nota sa më të mira, për t'i gëzuar edhe prindërit, të cilët përveç mallit, kishin edhe merakun se ç' nota do të kishte dhe si...

Zgjohej heret, hante diçka që kishte mbetur nga darka dhe ikte si me vrap në shkollë. Të ecurit e tij linte përshtypjen e një provinciali të pandryshueshëm.. Ecte sikur donte sa më shpejt të arrijë në cakun që synonte e të lërë pas krahësh gjithë ato imazhe që ia zinin rrugën që ndiqte, rrugën që ëndërronte ta permbyllte sa më parë. Shokët e dhomës, që i kishte edhe shokë klase, për të qenë në hap me të duhej nga pak të vraponin e kjo u shkaktonte shpesh të qeshura shoqërore.

- Më ngadalë Lis, nuk ikin muret e shkollës, as ne nuk jemi kujdestarë dite sot, - e ngacmoi njëherë shoku tij K... i cili e kishte pak më vështirë për ta ndjekur, ndërsa shoku tjetër Sh., ishte këmbëgjatë dhe sigurisht ndiente kënaqesi kur ecte në hap me Lisin...

- Si the? - bëri kinse s`dëgjoi Lisi.

- A di çfarë Lis, - vazhdoi K..., do të më duhet të t'i lidh hapat me litarë aq sa unë zakonisht i hedhi hapat që të mos rend pas teje më si një fëmijë... Të qeshurat e tyre tërhoqën edhe vëmendjen e kalimtarëve. Dikush e kthente koken, dikush shihte punën e vet, ndërsa ata qeshnin pa vërejtur sytë e te tjerëve. Lisi ishte mësuar të ecte nëpër rrugicat e fshatit ku të gjithë duket sikur vrapojnë pas dikujt.

Është vetë gjallëria e jetës ajo që i shtynë njerëzit të shpejtojnë hapin e të duken sikur fluturojnë, sikur ngjiten në drejtim të qiellit për të zbuluar fshehtësitë e natyrës.

- K... dhe Sh..., shokët më të mirë të Lisit, përpiqeshin ta mësojnë të ecurit si, qytetar mirëpo ai, si për inat, nuk hiqte dore nga stili që i vinte nga fëmijëria e tij, dhe cila i dukej gjithnjë e më e largët. Ata ishin bërë një treshe e pandashme, dhe gati i tërë qyteti i njihte më shumë si treshe se sa sipas emrave që kishin.

Kjo lidhje e ngushtë e tyre kishte rënë edhe ne sytë e rojeve të Errësirës që sorollateshin qytetit poshtë e lartë, vetëm se këtu, për dallim nga vendbanimet e „treshes” Errësira ishte më e matur, më e tërhequr; këtu ishte pak më ndryshe... Ndoshta shqiponjat që ngriheshin kohë pas kohe në qiell, e kishin detyruar Errësirën të tërhiqet pak menjanë, për të lënë përshtypjen e një paqejeje që ndillte kob, që ndillte vdekje...

Ndryshimi mes Buzëliqenasit dhe qytetit P... e kishte pushtuar të tërin, dhe s`dinte ku të kërkonte edhe një shpjegim e të mos dëshpërohej, si i ndodhi me atë, murtajë turpi.. Duke u menduar e duke

hedhur hapat e shpejtë që ndonjëherë nuk shihte as nga e çonin, sikur ndiu një zë të njohur. U kthye dhe ndeshi drejt e në sytë e thellë e të zinj të mësimdhënësit të tij, të cilin tanimë e kishte edhe mik.

- I ngrinte bebëzat e përlotura nga pluhuri i hollë që ngrinte era e lehtë nëpër qytet...

- O Lisi! - tha ai si i çuditur dhe pyeti:

- Si dukesh, a je mirë?...

- Mirë, profesor, mirë jam...

Gjatë të folurit, Lisi pati ndërprerje, prandaj vërehej qartë një shqetësim i tij.

Mësimdhënësi, e rrembeu për krahu si një fëmijë, të cilit sikur s'kishte kohë t'i shpjegonte asgjë dhe vazhdoi të ecte me të pa e pyetur fare. Ai e dinte se ngurrimit të Lisit do t'i vinte fundi, ndaj edhe vetë, sikur iu dorëzua rrjedhshmërisë së natyrshme.

Përpara se të arrinin te shatërvani Lisi nisi t'i shfaqte shqetësimin mikut të tij për të gjitha pyetjet që kishte mbledhur nëpër qytet kohët e fundit, e që nuk ishte

në gjendje për t'i kuptuar qartë dhënë përgjigjen e duhur.

- Lis, të gjitha i mora vesh, dhe tash më dëgjo me kujdes: shqiponjat, anemb-anë Atdheut, të njejta janë, - tha dhe sikur pushoi një çikë e pastaj vazhdoi:

- Në këtë pjesë duken pak më të heshtura rojet e Errësirës, jo se jemi të ndryshëm këtu, madje edhe rojet e Errësirës njësoj janë, si edhe atje në anën tjetër, ku jetoni ju, prandaj nuk thuhet kot: "Të gjithë derrat një turi kanë." Këtej edhe numri i shqiponjave është më i madh, por edhe rojet e Errësirës e kanë më vështirë për ta kontrolluar një front shumë më të gjerë se atje. Sidoqoftë nga Tivari në Manastir shqiptarët janë të pushtuar. Pra, siç e sheh, ne jemi të njëjtë, ashtu siç i kemi edhe pushtuesit e njëjtë.

Sulmet e tyre kohë pas kohe, në pjesë të ndara dhe të zgjedhura prej tyre, mjerisht kanë dhënë rezultate. Kjo për ne s'do mend është e hidhur, por ne duhet

t'i vëmë gishtin kokës, ne duhet t`jua imponojmë terrenin dhe kohën, atëherë kur ne mund të përgaditemi për të luftuar, e jo ata...

Ne duhet ta bëjmë punën tonë. Ne duhet t`jua bëjmë të pamundur armiqve tanë realizimin e planeve të tyre, prandaj duhet të bashkohemi dhe t`iu japim goditjen e fundit dhe vendimtare.. Në qoftë se nuk e bëjmë ne bashkimin, do ta bëjnë brezat e ardhshëm, por, pa dyshim fare para atyre brezave, do të jemi të turpëruar: mbaje mend këtë!...

Pas përfundimit të vitit shkollor, Lisi ishte kthyer në vendlindje më i rritur dhe më i pjekur.

Rugen e kishin bërë bashkë me shokët K.. dhe Sh.. Kur ishin ndarë në qytetin T... asnjëri s`i kishte bërë ballë lotëve. Kishin qarë si fëmijë e po si fëmijë ishin përqaftuar gjatë, duke uruar që sa më shpejt të takoheshin në qytetin P... cili tashmë i kishte përvetësuar aq sa u bëhej se e kishin si vendlindjën e dytë.

- Mos harro Lis, adresën time e ke, më shkruaj sa të mbërrish. . .

- Mirë K... - iu pergjigj Lisi, ashtu mër-zitur, por pa u hamendur me atë mikpri-tjen tradicionale arbërore ju tha:

- Në qoftë se keni kohë ejani ndonjë ditë edhe të rrimë bashkë edhe ta shijoni bukurinë e Liqenin tim.

- Mirupafshim!

- Mirupafshim! - u dëgjua zëri i njëko-hshëm i shokëve që mbetën prapa, ndërsa zhurma e motorit të autobusit i mori me vete fjalët që u thanë pas përshën-detjeve. Ato i treti në ajrin e ndotur...

Në fshat kishin fiiluar të korrat, dhe Lisit i ikte koha më shpejtë se ç`kishte mendu-ar.

la kishte ënda të rrinte aty ku kishte lindur e përjetuar gjërat më të bukura të jetës, por gjithashtu i vinte mall tash edhe për qytetin P., ku iu kishte rritur edhe shtati, ku madje e kishte hapur edhe një kapitull të ri: atë më të ndjeshmin e jetës.

Ishte rinia ajo që zinte në qytetin P... që zhurmonte e krijonte më shumë se femëjësia e brishtë e idilike.

Tash e tutje duhej të matej në çdo hap që bënte, në çdo fjalë që do ta fliste.

Nuk mund të dilte më tek nënstreha e kasollës për ta takuar vashëzën që i bënte flokët gërsheta. Tani kishin tjetër moshë,...

Ne fshat kishte plot moshatarë të tij që nuk kishin të drejtë, jo vetëm të shkollëheshin, por as ta kalojnë pragun e shtëpisë pa ndonjë përcjellës të familjës.

- Natyrisht kjo e brengoste Lysin pa masë.

“Kur do ta shihte, - mendonte, Buzeliquenasin si qytetin P... Atje ishte jeta ndryshe, edhe pse kishte raste të ngjashme si në Buzeliquenas, megjithatë ishte ndryshe.

Kishte takuar vashëza të mitura që kishin ikur nga shtëpitë e tyre për të mos zbatuar vendimin anadollak të prindërve primitivë dhe ishin dorëzuar në qendra të

posçme shoqërore, të cilat merreshin me përkujdesjen dhe me shkollimin e tyre të mëtejshëm.

- Këtëj, në këtë pjesë të Trungut të Lashtë, nuk kishte institucione të tilla që të merreshin me këtë plagë, sa të lashtë, aq edhe të dhimbshme. Si për ironi, këtëj bëhej e kundërta. Ligjet e sajuara nga rojet e Errësirës, ndalonin shkollimin e fëmijëve të Arbërit në gjuhën e tyre. Për këto arsye, Lisi me shokë, ishin detyruar, edhe pse të vegjël, ta linin vendlindjen dhe prehërin aq të nevojshëm të nënës, për të vazhduar shkollimin në pjesën tjetër të Trungut, që po ashtu sundohej nga e njëjta Errësirë, por me pak ndryshime jo shumë të mëdha.

Punonte Lisi fushës e malit, punonte e mendonte për fatin e vashëzave, për fatin e moshatarëve të tij, që treteshin brenda kuvlisë të zakoneve prapanike, cila ishte më e errët se vetë nata pa hënë.

Në familjën e ngushtë s'kishte raste të tilla, prandaj Lisi ishte shumë krenar.

Ai e kishte mësuar mirë të vërtetën e hidhur të popullit të tij, kështu që ndjehet i mërzhitur dhe i menduar.

Prindërit e tij i kishin kaluar lehtësisht pragjet e zakoneve prapanike. Ata i kishin dërgur te dyja motrat e tij për t'i shkolluar larg Buzëliqenasit, njëjtë siç e dërguan edhe atë në qytetin P...

Nuk mjaftonte shkollimi i dy, tre a katër vajzave për të dalur nga shpella e errëta e të pafundme të robërisë, ku e kishte katandisur qenien e arbërit shekuj pas shekujsh të gjatë, herë njera e herë tjetra mbretëri, prandaj duhej bërë më shumë... Kohë nuk kishte për t'u menduar... Koha nuk priste më shumë... Duhet të thuhej e vërteta e ndrydhur ndër dhembë, e vërteta e vrrarë në prag te derës, e vërteta e lodhur rrugëve dymijëvjeçare, që dihej e nuk thuhej e që paguhej shtrenjtë. Por, e drejta me çfarëdo çmimi që do të paguhej duhej thënë, ajo ishte e kyçur në sirtaret e egërsisë të pushuesëve të arbërit. Prandaj e vërteta dhe

e drejta duhej patjetër të dilnin në dritë, sepse ishin gjithçka.

Jeta, vdekja, rilindja dhe shpëtimi janë të lidhura ngushtësisht me të vërtetën e të drejtën. Njerëzit e Trungut arbëror duhet t'i thoshin ato qartë e të bënin ç'ishte e mundur për ngadhënjimin e tyre për të mos vdekur në heshtje.

Tingëllonte e vrazhdë të thuhej se jemi robër, se jemi çirakë në shtëpiët tona, se jemi të poshtëruar, se jami të përbuzur, e te përdhunuar...

Si do t'ju dukej kjo e vërtetë kaq e hidhur dhe padinjitetshme atyre që mbanin mu-staqe gjer te veshët; si do t'ju dukej atyre që ishin mësuar të kenë një tutor mbi kokë...

“Dreq o punë! -mendoj Lisi, - ndoshta robëria e gjatë lëshon rrënjë të tilla në trurin e njeriut aq sa e ka të vështirë ta pranojë të vërtetën...”

Me të tilla mendime fluturonte Lisi, për të gjetur veten mes këtyre udhëkryqeve, që ia bluanin kokën.

- Sapo ishte takuar në mbrëmje me të gjithë moshatarët e tij, kishte filluar t`ju fliste për këto dukuri jetëgërryese. Kishte thënë atë që dinte dhe sikur ishte lehtësuar, sikur ndihej më i çlodhur, i shkarkuar nga një barrë e rëndë.

Njëri nga shokët, si me të qeshur i kishte thënë:

- Ke filluar t`ju ngjasësh të pabindurve Lis!... Kujdes gjuhën, se ti e di!...

Pasi Lisi i dëgjoji këto fjalë nga shoku i tij, e ndërpreu bisedën. Më pas ai e takoi njeriun e shifrave duke ia thënë ato mendime që jua kishte thënë më parë edhe shokëve të tij, të cilët e respektonin edhe pse ngacmimeve djaloshare të tyre i shmangej dot. Por megjithëkëtë, shokët e donin shumë ashtu siç i donte dhe respektote edhe ai.

Ju pëlqente atyre ato që i thoshte ai qoftë kur fliste për robërinë shekullore dhe për zgjidhjen e menjëhershme të çështjes shqiptare, qoftë kur fliste për pozitën e mjeruar të femrës...

- Duhet ta dimë e ta pranojmë, - thoshte ai, - se nuk jemi aq sa numërohem, përderisa gjysmën e popullit, pra femrat, i mbajmë, vetë ne, si të burgosura. Pra, jemi gjysma e asaj që ne e dimë. Njeriu nuk mund të kerkojë liri për veten pa përfillur të tjerët, e pa u çliruar nga barra e mykut patriarkal, pa qenë i lirë nga mbeburinat e panevojshme dhe njëkohësisht përgjigjes për vetveten.

- Lisi pushoi fare pak dhe tha:

- Liria nuk është liri në qoftë se fati i një njeriu ose një familjeje, lihet në dorë të një padenji, që sillet si pronar e jo si drejtues, jo si kryefamiljar, - dhe vijoi më tej :

- Këto prapambetje të mykta duhet të luftohen, por si dhe me çfarë mjetesh, përveçse me armën e dijes, me armën e arsimit, sepse tani për tani diçka tjetër më të përshtatshme nuk mund të gjejmë. Dukej e pamundur që një pjesë e mirë e një gjenerate, që rritej më shpejt se ç'mendohej, të kishte mendime kaq të për-

paruara dhe të merrte përsipër veprime
kaq të guximshme, megjithatë, ata vra-
ponin pas të vërtetës, edhe kur kundër-
shtoheshin, edhe kur i kërcënonin edhe
kur i shanin e i fyenin...

Me t`u kthyer në qytetin P... e kishte kër-
kuar menjëherë mësimdhënsin për ta ta-
kuar, sepse tek ai, përveç shpjegimeve
të thukta për pyetjet që i bënte, gjente
edhe ngrohtësinë prindërore.

Pa u çmallur mirë, filloi t`i tregonte në
hollësi për të gjitha ndodhitë që i kishte
përjetuar në vendlindje.

Pasi ai e kishte dëgjuar me kujdes, si
gjithmonë, i ishte drejtuar:

- Në qoftë se e godet një objekt me
njërin gisht, mbaje mend se do të të thy-
het gishti, por po qe se godet me grusht,
edhe po jetë lënduar grushti, objekti i go-
ditur do të thyhet... Lis, përpara se ta që-
llojmë me forcën dërrmuese Errësirën
duhet të përgatitemi mirë, që kur t`ia jap-
im grushtin e fundit, të jetë vdekjeprurës,

si për të ashtu edhe për përkrahësit e saj.

- Pas pak ai i tha:

- Po prit Lis! Sot armiqtë duken shumë, por forca e popujve asnjëherë s'është matur me numra e shifra, ajo matet me parametra të tjerë. Popuj të mëdhenj dhe të fortë janë ata që janë të gatshëm të vdesin për vendin e tyre, e jo ata që bazohen tek numri i madh që kanë e që përpiqen ta mbajnë të robëruar atdheun e popujve të tjerë. Populli ynë kurrë më i madh nuk ka qenë, por në saje te qëndresës heroike, ka arritur të mbijetojë plot dymijë vite perandorive më të fuqishme të kohës. Ku janë romakët, bizantinët, osmanllinjtë, të gjithë e thyen qafën dhe ikën; jo se nuk u pëlqeu të rrinë më gjatë këtu, por u dëbuan nga bijtë e këtij populli të vogël e zemërmadh që i përkasim edhe ne të dy.

- Pas një frymëmarrje të thellë mësimdhënësi tha:

- Ne, natyrisht sot kërkojmë të mbledhim bijtë më të mirë të Atdheut dhe të godasim mbeturinat e këtij fundshekulli, që kurrë më errësirë në këto troje të mos ketë.

- Këto fjalë i dëgjonte shpesh nga mësimsdhënësi dhe kishte filluar të harrojë moshën, kishte harruar të ndihet i vogël. I bluante fjalët e tilla në kokë dhe në shpirt, dhe shpesh pyeste veten se ç'do të bënte për t'u hapur rrugë fjalëve të mësimsdhënësit, që zgjonin edhe të vdekurit nga varret...

- Luftës së re, - thoshte ai, - përveç trimërisë, i duhen edhe njerëz të ditur, që duhet të luftojnë në fronte fjalësh e që nuk janë më të lehta se frontet e armëve...

Kërkon shumë kjo luftë, kërkon shumë...

* * *

- Të gjitha librat me përmbajtje nga historia e Arbërit që i kishte mbledhur gja-

të kohës që qëndronte në qytetin P..., i kishte nisur një ditë për në Buzëliqenas, ku prisnin me padurim shokët e tij, me të cilët ishte marrë vesh që të dërgonte, jo vetëm libra, por edhe ndonjë Flamur Kuq e zi, sepse në Buzëliqenas gjendej shumë rrallë. Ata prisnin me padurim të shihnin simbolin e lashtë të Arbërit, të cilin, disa prej tyre do ta shihnin për herë të parë. Njëri prej tyre ishte zotuar se do ta varte në majë të minares, siç e kishte ngritur vite më parë një bashkëfshatar i tyre.

Për të gjitha veprimet, Lisi këshillohej me shokët K... dhe Sh... Edhe mësimdhënësin, mikun e tij, e informonte rregullisht. Ai ishte ndër të rrallët që fliste hapur me nxënësit, ndërsa në mesin e të heshturve, kishte edhe bashkëpunëtorë të Errësirës.

- Ky ishte realiteti i hidhur i kohës, realitet, që do t'i mbetin gjurmët e turpit në sipërfaqe përjetësisht.

* * *

- Kaloi edhe një vit shkollor dhe Lisi u kthye ne fshat edhe më i rritur, edhe më mësuar se një vit më parë.

- Punët e fushës ishin në vllugun më të madh, ndaj nuk kishte pasur kohë në ditët e para të pushimeve, të takonte asnjë nga shokët, përveç kushëririn e tij F., me të cilin ishin më shumë shokë se sa kushërinj.

Ai e kishte njoftuar për të gjitha rrjedhat e ngjarjet që kishin ndodhur në Buzëliqenas në kohën kur Lisi ishte larg vendlindjes.

Ndër të gjitha, ato që i tha kushëriri, më prekesë për Lisin ishin lajmet për martesat e vashëzave të mitura pa dëshirën e tyre.

- Kemi pasur dasma Lis!

Ai nuk e la të vazhdonte kushëririn F...

Pa u vonuar fare, ashtu siç që në vorbullën e mendimeve, i tha atij:

- Në qoftë se ke diçka tjetër për të më thënë fol, ndërsa për ato që nise të më thoshe, më mirë ta lëmë për një herë tjetër.

- Lis, - foli si i prekur F.. Sikur i rëndoi një gur në gjoks, sikur u zu në faj që nuk diti si ta presë më mirë të kushëririn, që kishte munguar për një kohë shumë të gjatë, dhe tash përnjëherë, me të parën, si i thonë, ia preu këmbët... Megjithatë i tha:

- Nuk desha të të lëndo, ti e di vetë se të kam si vëlla, por e vërteta është kështu siç është ndaj duhet ta pranojmë.

- I di të gjitha, - nisi të fliste ai me gjysmë zëri, nuk më duhen sqarime, vetëm se më dhemb shpirti nga pamundësia ime për të ndryshuar diç!

- Robëria Lis, robëria është shkaku dhe pasoja. Asnjë dhe askush s'mund të ndryshojë gjë, pa e përzënë hasmin nga dera.

- Po F... hasmi është shkaku...

- U mbush me frymë thellë, sikur deshë sa më shpejt ta derdhë diku helmin e mbledhur. Po ku do ta derdhë këtë helm, ku?!..

- Shfrynte e shante vetvetiu ashtu pa zë herë Anadollin, herë Evropën, herë shtetet e Lindjes dhe herë shtetet e Perëndimit.

* * *

- Jeta në fshat ishte e ashpër. Ato pak fusha të mbjellura me misër dhe duhan nuk iu mjaftonin fshatarëve për të siguruar ushqimin e një viti, prandaj shumë prej tyre ishin degdisur rrugëve të mërgimit. Edhe i ati i Lisit kishte mërguar, sepse kafshata e gojës, shkollimi i fëmijëve dhe planet e shumta që kishte për familjen e shtëpinë donin shumë harxhime.

- Plaga e robërisë dhe plaga e mërgimit kishin filluar ta brejnë nga brenda trupin e Buzeliqenasit, ashtu siç brenin

të gjitha pjesët e robëruara të Trungut të Lashtë.

- Majë këtij pirgu të mprehtë të mbijetesës askush nuk ndihej i sigurt, të gjithë ishin të prekur e të dërrmuar nga këto plagë të rënda.

- Për të larguar sadopak dhembjet e bashkëfshatarëve, Lisi me shokët e tij e kishte themeluar një shoqëri muzikore, përmes së cilës do të mund të thoshin me art atë që nuk e thoshin dot me biseda.

- Në paraqitjet e para përpara dashamirëve të këngës, ishin pritur më mirë se ç'kishin menduar. Në mes të këngës, që i kushtohej luftëtarit të madh të lirisë Çeçiz Topullit, ishte hedhur njëri nga pleqtë e kishte thënë:

- Më bëtë të ri edhe njëherë o çuna, gati jam të mbath opingat nga e para...

- Mbathja e opingave ishte një shprehje e vjetër, që tregonte gatishmëri për të dalur malit në kohë lufte.

Dhe lufta mbase ishte në prag, mbase lëshonte erë baruti përpara se të ndizej. Plaku i sprovuar e ndiente, se rasti do të vinte, se do të kërkohet, mbase për një kohë jo shumë të largët, të visheshin opingat për t'ju rrekur maleve, për t'i marrë pushkët e për t'i qëlluar sa më mirë në shenjë armiqte e kombit

- Jemi mirë Lis, - i tha në vesh solisti i vjetër që e hapi koncertin...

Fjalet e plakut u bënë edhe një shtytje më tepër për të vazhduar përhapjen e së vërtetës së hidhur, që kërkonte zgjidhje urgjente, përmes këngës dhe valles burimore rridhnin nga gjiri i zjarrtë i popullit që shpërthenin aq vrullshëm, si të ishin mllef i mbuluar që mezi pret të dalë në shesh e të përballet me sfidat e përbindëshave të kohës kopile...

"Kënga të ketë kaq forcë?" - mendonte Lisi, dhe ngazëllehej nga fjalët e ngrohta që dëgjonte gjithandej prej fshatarëve.

Ndonjëherë, duke menduar, i rridhte ndonjë fjalë padashur dhe dukej sikur filiste

me veten. Edhe mendimin e fundit e shprehu me zë, madje pak të lartë, sa e dëgjoi njeriu i shifrave dhe nisi t'i fliste Lisit pa pyetur njeri:

- Po Lis, po, kënga... kënga ishte pararoja jonë në fushat e përgjakura të Mbretërisë, kur luftonim për jetë a vdekje, si me armiqtë që kishim përballë, ashtu edhe me ata që na vrisnin pas krahësh. Na vrisnin ata që i shpallëm vëllezër, ata që.

- Pas një heshtjeje të shkurtër që ngjante me dallgët e erës, që pushojnë ndonjëherë për të marrë turrin e ri, vazhdoi:

- Është gjë shumë e keqe kur të të mashtrojnë, por është edhe më keq kur vetëmashtrohesh, kur vetëtradhtohesh... Ende kemi njerëz në mesin tonë që besojnë, se gjendja e popullit tonë do të përmirësohet me ndryshimet e kohëpaskohshme që bën kreu i shtetit, pasi ndodhet përballë trysnive, kur edhe mbështetet me krahë për muri.

Pasi bëri një pushim të shkurtër tha:

- Ata të njëjtë janë. Secili djall djallëzinë e njëjtë e bën, edhe pse mund të ketë raste kur e vesh këmishën e engjullit. Lëshimet e pakta që janë bërë në një pjesë të Trungut të lashtë, nuk tregojnë zemërgjërësinë e tyre, ato janë fryt i përpjekjeve tona, janë fryt i goditjeve të vazhdueshme të bijve tanë, janë fryt i përgjakjeve tona me errësirën e djajve...

Ata, edhe pse tani janë të detyruar të lëshojnë pe, e mashtojnë gjithnjë pjesën e pavetëdijshme të popullit tonë, si shumë herë më parë, kështu përfitojnë edhe atëherë kur ndodhen buzë greminës.... Ne, duhet ta bindim këtë pjesë të pavetëdijshme të popullit tonë, se nuk kemi kërkuar me këto krijesa monstrume, të bashkëjetojmë, se ishin, janë e do të jenë gjithnjë rrezik për qënien tonë. Vetëm ndarja prej tyre, me hir ose me pahir, do të na shpetojë nga shfarosja, nga zhbërrja e plotë. Lëvizjet dhelprërore e të kohëpaskohshme të Mbretërisë së Errësirës janë mashtrim i rrezikshëm për popullin

tonë, ndërsa djajve të kësaj Mbretërie ju shërbejnë edhe si larje hesapesh për pushtet... Nuk duhet të biem në kurthet e tyre! Rrugët tona janë të ndara, janë të kundërta. Ne duam liri, ndërsa ata janë vrasës të lirisë, vrasës të dritës... Prandaj, me të drejtë, populli ynë i quajti, Roje të Errësirës, dhe krijesën shtetërore të tyre, Mbretëri e Errësirës...

Duhet, dhe jemi të detyruar të ngrihemi në qoftë se s'është bërë vonë. Jemi vonuar, mbase shpeshherë, por tash, duhet t'ia vëmë gishtin kokës... - teksa po e ngrinte gishtin drejt kokës, iu dridh pak dora dhe e lëshoi poshtë për të vazhduar pa ndihmën e gjesteve, të cilat ishin pjesë e shpjegimeve të tij:

- Kohët kanë ndryshuar dhe na bëjnë thirrje të ngrihermi i madh e i vogël, për të kërkuar atë që na e morën me dhunë e me gjak, e që kemi të drejtë, me të njëjtat rrugë dhe mjete ta kërkojmë dhe ta kthejmë në rrugë të sigurt mbarësinë e Atdheut. Kështu ne duhet t'jua lëmë At-

dheun trashëgim të përjetshëm brezave
që vijnë pas nesh...

Me këtë gjuhë sa njerëzore aq edhe kombëtare iu fliste njeriu i shifrave njerëzve, konak më konak, pa e llogaritur rrezikun që i rrinte mbi kokë, si shpatë e demokleut.

Ai besonte se vetëm duke thënë të vërtetën do ta bënte një pjesë të detyrës nga shumë detyra të tjera që priste populli t' i bënin bijtë e tij.

- Njeriu lindjen nuk mund ta zgjedhë,
- thoshte, - po vdekjen ama duhet ta zgjedhë vetë. Dhe ai, përmes fjalës, kishte zgjedhur rrugen e vdekjes së ndershme; të vdekjes që do ta bënte të pavdekshëm...

- Ecte fjala e tij e trokiste me forcë në ndërgjegjet e fjetura...

* * *

- Teksa Lisi po dremiste pas një shelgu, dëgjoji zërin e së ëmës që e thërriste

në emër, e cila i kishte sjellur drekën, dhe ia la përgjysmë një endërr të përzier, që përmbante edhe trishtimin, por edhe diçka që i vinte këndshëm...

Në atë ëndërr kishte parë veten majë një peme, në të cilën ishin lidhur ca gjarpërinj të zinj. Ata i kishin zënë të gjitha drejtimet dhe për të zbritur ishte e pamundur. Ndërsa, poshtë afrohej një qenie e mahnitshme, që atij i dukej si engjëll, i cili me bukurinë që kishte, bënte që ai të harronte rrezikun nga gjarpërinjtë dhe kështu e shtynte dëshira e madhe të ngarendte tek ajo qenie që i vinte perballë. Pranonte edhe vdekjen në gojët e gjarpërinjve, vetëm e vetëm të shijonte edhe pak çaste bukurinë e engjëllit që ia kishte marrë sytë.

- U zgjua nga gjumi si i këputur, por nënës nuk i tha asgjë, se ç'ëndërr kishte parë, sepse ajo, sipas besëtytnive që kishte, do ta komentonte në mënyrën e saj dhe do të merakosej edhe më shumë për të...

Pasi nënë e bir mblodhën barin e kositur, u nisën për në fshat, duke biseduar për punët e përditshme, por duke prekur edhe ndonjë temë që Lisit s'i pëlqente fare. Megjithëse ai e dëgjonte me kujdes kur fliste e ëma dhe po me aq kujdes i përgjigjej duke mos dashur as edhe një çikë ta lëndonte apo t'ia thyente zemrën.

- Je rritur or bir, - i tha si me druajtje dhe heshti...

- Hë nënë, vazhdo, - i tha me të qeshur Lisi...

Gjithnjë ai ishte shpresë e së ëmes, gjithnjë e përqafonte dhe i përsëriste refrenin: "Çdo gjë në kohën e vet"...

- A i mjaftonte një nëne kjo thënie kaq e thjeshtë?

- Patjetër që ajo priste më shumë t'i thoshte Lisi, mirëpo edhe ajo s'e rëndonte më shumë. E dëgjonte edhe kur s'kënaqej me atë që thoshte ai, heshte dhe nuk donte të thoshte ndonjë fjalë rënduese. Ajo natyrisht merakosej shumë për të birin. Donte me gjithë shpirt t'i thoshte

Lisit, të shikonte për ndonjë vajzë, sepse mendonte që koha tanimë i kishte ardhur të fejohej e të martohej. Megjithëkëtë nuk i thoshte asgjë, vetëm se në mendjen e saj bluante lloj-lloj mendimesh e bënte plane për të ardhmën e birit të saj dhe përpiqej të mos e gjente asgjë e keqe të mos i dilte asnjë pengesë në rrugën e tij që rrezatonte shpresën e ardhmërisë, prandaj heshte.

- Në ndërthurje mendimesh sërish i rrëshqiti padashur goja:

- S`do të të mërzit nëna or bir! E di, i ke hallet e tua ti...

- Jo nënë jo, hallet nuk i kemi ndarë, i kemi të përbashkëta, por...

- Po kësaj radhe ia priti ajo:

- Çdo gjë në kohën e vet...

- Hë, pra nënë i paske mbajtur mend fjalët që i them unë në raste të tilla!
E përqafoi nënën dhe vazhduan rrugën për në shtëpi.

I shihte bagetitë tutje mbi krastë kur zbri-
snin nga pyjet e i kujtohej Naimi e shu-

më e shumë burra të mëdhenj të Arbërit, që vdiqën me mallin prush në gji, për këto male, për këto fusha, për këta njerëz që vuajnë pa i pasur hak askujt...

- Në shtëpi, si përherë, i priste gjyshja te dera. Ajo, edhe pse i kishte kaluar të tetëdhjetat, ishte e fortë. Në stinën e verës, ajo të gjitha punët e shtëpisë i bënte vetë. E reja dhe i nipi mirreshin me punët e fushës, ndërsa ajo kujdesej edhe për dy femijët më të vegjël të djalit të saj. Ajo nuk e linte mënjane as kopshtin e bukur që fillonte nga oborri dhe zgjatej kodrës përjetë.

Pasi hëngrën darkë, menjëherë u shtrinë për të fjetur. Lisi përpiqej të sillte sërish në mendje ëndërrën që i mbeti pëgjysmë, por nuk mundi që nuk mundi të përjetonte ato mendime ashtu siç i përjetoi në ëndërr, ashtu siç e ndjeu kënaqësinë që i shkaktoi ajo qenia si engjëlli. Ashtu duke menduar, gjumi nuk i vinte. Gati u gdhi e ai përpiqej të përsëriste gjëra që vështirë është për t'i rikthyer. Sa më

shumë që i ndërronte krahët, aq më shumë i ikte gjumi. Dikur vonë e zuri gjumi duke i dëgjuar tingujt e një muzike të panjohur, që i jepte radioja, të cilën e mbante te koka. Eh ç`gjume që bëri!... Ashtu e kaloi natën si gjysmëfjetur si në gjysmëndërr...

Në ato përpëlitje të lodhshme, i vinin në vesh fjalët e një mendjendrituri të Arbërit që përherë thoshte:

- „S`jam hero, por dëshmor ama kam mundur të bie disa herë, sepse kam ecur në rrugët e tyre, kam ecur për krahun me ta në rrugët që eci populli im shekull pas shekulli. Për këtë jam i lumtur dhe krenar. Mjerë ai që i trembet të kaluarës së tij, mjerë ai që ik nga vetvetja, nga vetja që e ndjek si hije e zezë, e kurrë s`e le të qetë. I mjerë është ai pra, i mjerë.”

Lisi shpesh herë i përsëriste këto fjalë dhe e pyste veten:

„Po unë në ç`rrugë jam duke ecur vallë? A bëj sa duhet dhe sa mund ta bëj atë veprimtari që kërkohet, për të qenë edhe

unë në atë rrugë që e theksonte mendjendrituri i arbërit? A jam duke shkuar në hap me kohën?” - kështu duke pyter veten mendonte:

„Jo, jo, e qortonte veten, duhet më shumë të bëj, duhet ta shpejtoj hapin, duhet t'i shtrëngoj opingat, vetëm atëherë do jem me kohën, do jem bashkë në hap me popullin tim...”

Me t'u kthyer në qytetin P..., bashkë me shokët K... dhe Sh..., i nisën për në Buzëliqenas shumë libra të historisë së arbërit, dhe brenda tyre, fshehën edhe një flamur dyngjyrësh, kuq e zi me shkabën dykrenare në mes.

- Në fshat e pranoi dërgesën shoku i Lisit, H... dhe menjëherë e bëri punën që i kishte premtuar shokëve. Ai e ngriti Flamurin e Arbërit në vendin e zgjedhur më parë dhe e kapërceu kufirin përtej pjesës së errët të Trungut të Lashtë. Por, pas një kohe të shkurtër, ai kthehet në Buzëliqenas dhe burgoset menjëherë.

Përjetimet e tij nuk mund të thuhen as të shkruhen, ato mund t'i kuptojë vetëm ai që i ka provuar në kurrizin e vet. Megjithatë, puna vazhdoi me të njëjtën gjallëri, dhe askush nuk u tërhoq nga rruga e dritës, pavarësisht trysnive që ushtroi pushteti i Errësirës mbi shumë shokë të H... Edhe Lisi u thirr disa herë në biseda informative (kështu i quante pushteti i Errësirës, bisedat kërcënuese me të rinjtë e Arbërit), por kur nuk patën mundësi të nxjerrin gjë prej tij, e lanë të lirë për njëfarë kohe.

Ne qytetin P., njihet me një shok të cilin nuk e kishte njohur më parë, cili i propozoi të shkonin përkohësisht jashtë shtetit, ku do të mundeshin edhe të punonin edhe për t'i ndihmuar familjet, si edhe do të kishin mundësinë të merreshin me punët e veprimtaritë atdhetare, pa i penguar askush.

Lisit ky mendim iu duk i mirë, prandaj pa e menduar mirë përfundimin iu bashkua shokut me emrin N...

Një natë të errët, pa hënë dhe pa yje, u nisën rrugës së panjohur të kërkonin atë që s'ë gjenin dot në vendlindje. Domo-sdo është pakuptim, të kërkossh në një vend tjetër, atë që e ke humbur në shtëpinë tënde!

Ishte Lira e ëndërruar, ajo që po kërkonin këta të rinj në mes të kësaj errësire skëterrë, si vetë zemra e rojeve të pashpirtë të Mbretërisë së Errësirës.

Nata ishte mikja me e mirë e fshehtësive. Lisi dhe bashkudhëtari i tij kërkonin, të fshiheshin nën gunën e asaj nate gjersa të dilnin në anën tjetër të kufirit.

Sapo dolën në shtetin fqinj iu dorëzuan organeve të rendit, të qytetit të parë, në të cilin kishin shkelur aty afër asaj mesnate të mistershme.

- Përgjegjësit e atij vendi fqinj ishin sjellur ngjashëm si pushtetarët e Errësirës që e mbante të pushtuar vendin e tyre.

- Pas një izolimi të shkurtër, i kthejnë prapë në pikën kufitare tek rojet katranë të Mbretërisë së Errësirës.

- Të zhgënjyer jashtë mase në vendin fqinj, ishin mbyllur në vetvete, dhe ishin bërë më të heshtur se qelitë e errëta të burgut.

- Të dhënat që i kishin pasur dhe përjetimet e tyre nuk përputheshin fare.

Një fat në këtë fatkeqësi që dhoma me kravatin dyshtretësh, ku duhej ta mbanin dënimin, ende të pashqiptuar.

- Lis, - i foli N... - nuk është fundi i botës këtu, sa të dalim që këtej do të gjejmë rrugë të tjera...

- Jo, ia preu ai shkurt dhe sikur deshi ta fajësonte, por së shpejti i erdhi një mendim sqarues se N.. nuk mund të jetë i pabesë, nuk mund të jetë i paskrupull, ai edhe vetë e pësoi. Ky është fati, fati që na ndjek edhe kur ikim larg e larg ku s'mund të na arrijnë rojet e Errësirës. ...Por ja që dora e gjatë e Mbretërisë i gjeti atje dhe pikërisht atje ku këta të rinj

mendonin të përmbushin së paku një ëndërr; ëndërren e të folurit e të qeshurit të lirshëm...

- Zhgënjiiiiim!.. - e lëshoi zërin Lisi, që fliste herë-herë me veten, herë-herë me tërë botën....

Burgu ishte në nje qendër shumë larg vendlindjës, në një vend prapa diellit. Aty, filluan të urrejnë gjithçka kishin dëgjuar nga radioja për vendin fqinj, punonjësit e organeve shtetërore të të cilit i kishin dorëzuar tek armiqtë e tyre.

- Broçkulla, - foli sërish Lisi, - këta që na shesin pallavra për demokraci, më të zinj prej këtyre të zinjve që na kanë pushtuar qenkan... Si mundet kaq gjakftohetë të jenë këta, kundrejt të keqes shekullore që po trashet mbi kurrizin tonë, si?..

- Të kota ishin pyetjet e nënpyetjet. E rëndësishme për të ishte e vërteta e hidhur, se askush nuk mirret me hallet e tyre, dhe se duhet t'i përvishen punës, sepse vetëm vetë ata duhej t'ia dilnin

mbarë, për të shpëtuar nga kthetrat gjak-
atare të rojeve të Errësirës.

- Duhet të thuhet e vërteta. Përpara
popullit, s'guxojmë të hshtim, - tha Lisi
këto fjalë duke iu drejtua N... sikur ta ki-
shte nxënës... Harroi fare që ishin bërë
shokë që kishin edhe besueshemëri...

- N... - vazhdoi të thoshte Lisi, i bërë
prush, - në qoftë se vazhdojmë të presim
mrekullira, përmes ëndrrash e falltarësh
të shitur, do ta paguajmë shtrenjtë çdo
minutë të humbur, madje edhe çdo sek-
ondë që do të na shkoj pa i shfrytëzuar...
Pasi bëri një pushim fare të shkurtër ai
përsëri rifilloi të fliste:

- Koha është si hoje bletësh, N... - iu
drejtua rishtas atij, - nuk e plotëson çdo
pore te saj, mbetesh i zbrazur i pajetë...
Bletët, bletën që nuk e përmbush dety-
rën, e largojnë nga kosherja. Paramen-
do, në qoftë se bletët do të punonin kaq
pak sikur njerëzit, a do të mbetej ndonjë
bletë në koshere.

- N... siç dukej nuk e mori vesh se ç'deshi të thoshte Lisi me këtë, por bëri sikur kuptoi, dhe u kthye në anën tjetër të krevatit dhe tha:

- Lis, më duhet të fle pak, sepse kam kokëdhimbje...

Edhe pse ata kishin provokime të përditshme nga rojet e burgut, mundoheshin ta ruajnë durimin. Duhej patjetër, ishte përvojë e re, ishte shkollë e vetme ku hynin e dilnin bijtë e Arbërit. Shkolla të tjera ishin të ndaluara, prandaj duhej të mësonin edhe nga skëterra.

* * *

Diten që i lëshuan nga burgu, njëri nga rojet e burgut kishte thënë si me shpoti:

- Besoj se jeni mbushur mend, dhe tash e tutje s`do te gaboni më.

Lisi i pekur nga ky provokim ia ktheu aty për aty:

- Kemi pritur shumë, një periudhë të gjatë kohe, që ju të përmirësoheni, por

tash, ju falënderojmë që na mësuat se si duhet të sillemi me ju, që të na kuptoni...

- Pa e zgjatur më tepër, u lëshuan teposhtë drejt stacionit të trenit, ndërsa roja, mbeti tek dera e ferrit, për të pritur viktimat e radhës

* * *

- Gjatë rrugëtimit patën kohë të mjaftueshme për të rënë në një mendje se si duhej të përgjigjeshin e ç'të thoshin kur rojet e Errësirës do t'i pyesnin në vendlindje.

Me të mbërritur, pa u çmallur mirë me të afërmit e tyre, iu arritën edhe thirrjet e para nga zyrtarët e rretheve; thirrje, që ishin më shumë kërcënime, më shumë presione se sa thirrje të thjeshta zyrtare. Në bisedat që do të zgjatnin pa kufi, ata shkuan të ndarë, secili në rrethin e vet. Në një bisedë Lisi i kishte thënë punonjësit zyrtar:

- Më nuk do t'i pergjigjem thirrjeve të tilla provokuese, sepse s`kam asgjë për të thënë më tepër se ç`kam thënë në kohën kur më kanë marrë në pyetje zyrtarët e burgut.

Pa u vonuar shumë i kishte thënë atij:

- Kufirin e kam kaluar ilegalisht, sepse organet përgjegjëse të rrethit nuk më kanë dhënë dokument udhëtimi, prandaj jam detyruar për nevojat ekonomike ta kaloja kufirin, për të kërkuar punë në shtetin fqinj.

Edhe pse këto fjalë nuk e bindën zyrtarin e Errësirës, kur ai e vërejti se Lisi ishte shumë i vendosur që të mos shkonte më në zyrën e tij, çuditërisht, nuk i dërgoi më thirrje.

Lisi u kthye në shkollë, por tash e tutje si nxënës i çrregullt, pasi e kishte humbur të drejtën për t'i ndjekur mësimet si më parë.

Rojet e Errësirës e kishin dorën e zgjatur dhe arrinin deri edhe në shkolla për ta penguar dritën e diturisë, që të mos shk-

ëlqente në mendjet e nxënësve shqiptarë, prandaj edhe Lisin e dënuan që të mos i vijonte mësimet e rregullta.

Shumë nga mësimdhënësit, me ndonjë perjashtim të vogël, e kishin ndihmuar Lisin që të mos ngelte pas shokëve të brezit të tij.

Ndërsa gjendja e përgjithshme, ishte e njetë, mashtruese, hipnotike.

Pushtuesit i shfrytëzonin me mjeshtëri hapësirat që u krijonte udhëheqja e vetëkënaqur dhe e shitur e Arbërit.

Ata rekrutnin shpirtverbër të rinj dhe përgatiteshin për ofensiva të reja e te përgjakshme... ata nuk flinin, ata s'kishin gjumë...

Populli e ndiente erën e luftës, erën e gjëmës, dhe po lëvizte, po tundej, ngadalë por e sigurt...

- Brenda kësaj mynxyre një gjë ishte arritur: popullit nuk i duhej më asnjë mësues rruge, ai i dinte të gjitha rrugët, të gjitha shtigjet që shpien pakthyesëm në prehrin e lirisë.

- Lisi, i vetëdijshëm se e ndiqnin shpirtverbërit kujdesej më shumë se ç`kujdesej kohë më parë. Tashti fliste e kuve-ndonte me shokë të pjekur dhe të përgatitur mirë. Gjithnjë e më shumë mend-ohej se ç`do të ndodhte më pas, duhej të parashikoheshin ngjarjet, apo furtunat e së ardhmës, prandaj edhe duhej të përgaditeshin mirë.

- Lisi tanimë nuk ishte ai djaloshi i vrullshëm që fliste edhe ku duhej edhe ku s`duhej. Takimet i bënte të sigurta dhe me njerëz të sprovuar.

- Në qytetin P... kishte krijuar një rrjet të gjërë shokësh, të cilët e bënë regjistrimin e nxënësve që ai i binte nga vendlindja nëpër shkollat e qytetit P.. ngase në vendlindjen e tij ishin mbyllur edhe ato pak shkolla që kishin punuar më parë në gjuhën e Arbërit. Koha rridhte me shpejtësi marramendëse. Ndoshta ashtu i duk-ej Lisit. Shokët e shoqet, dita-ditës, i shtoheshin, kështu që rojeve të Errësirës, ju

bëhej e pamundur ta mbyllnin nëpër bur-
gje gjithë atë ushtri veprimtarësh.

I dukej shumë e afërt dita e shpërthimit
të madh; dita që do ta vuloste përgjith-
monë fatin e popullit të Arbërit...

* * *

- Duke kundruar dallgët e lehta të lu-
mit përballë, iu kujtua gjyshi i vdekur vite
më parë, kur ishte ende fëmijë. Vinin
shpesh pranë këtij bregu për t'iu dhënë
kafshëve ujë. I shihte dallgët dhe hidhte
guraleca në brendësi të lumit dhe këna-
qej me fluskat e kristalta që lëshonte uji
kur i binin gurët mbi shpinë.

- Në atë kohë, kishte menduar ndonj-
ëherë, se mos vallë lumi ndiente dhimbje
nga goditjet me gurë dhe se fluskat e
bardha mund të jenë ofshama të hesh-
tura të tij, që askush vetëm tij nuk i dë-
gjonte, ndoshta...

- „Ç`budallallëqe”, - mendonte me
vete, megjithatë i pëlqente të fantazonte

si në kohën e brishtësisë fëmijërore, dhe sikur kërkonte t'i kthehej ajo brishtësi edhe më pranë fantazisë dhe të mund ta prekte atë mall të largët edhe njëherë.

- Tashmë ishte burrë dhe i ndërgjeshëm se kujtimet i mbesin të kaluarës, asaj të kaluare që kurrën e kurrës nuk fshihet nga mendja.

- Lumi ishte i njëjtë, po ato dallgë të shkumëzuara gurgullonin mbi syprinën e bardhë, po ajo zhurmë e dikurshme shpërndahej në krahët e tij, po ajo pamje mahnitëse, po ai mall fëmijëror, po ajo dhimbje e padukshme, po ajo, po ajo...

- Gjithçka shihte rreth e rrotull i dukej e njëjtë, vetëm shelgu i moçëm ishte si më i lodhur, si më i menduar.

- Seç ndjeu një shqetësim përbrenda, një dhimbje a një mall që deshi të fliste me te, deshi të ulërinte...

- Ç`zëra ishin ato që vinin nga thellësitë e lumit... mbase shekujt, të lodhur nga pritjet e dhimbshme, ulërinin e ulërinin gjer në kupë të qiellit.

- Dikur, si fëmijë, gëzohej e ngazëllehej pranë këtij lumi, ndërsa sot ndien dhimbje ndoshta më të thellë se thellësitë e lumit të zhurmshëm.

- Dhimbje, jo veç për fatin e njeriut, por dhe për lumin, që shpesh i duket sikur fshihet në gjirin e ngrohtë të liqenit, për të shpëtuar nga ndotjet që i bën in rojet e Errësirës.

- Liqeni ishte stacion i fundit i tij, atje mirrte forcë për t`u nisur drejt detrave të panjohur...

- „Eh ku ta dish!” - mendonte Lisi, ndoshta mes detrave gjen paqen e humbur apo mes këtyre shkrepash të pabindur...

- Paqe, paqe kërkonte lumi që kishte paqësuar dhe kishte shtruar në një shtrat dy përrënjtë e çmëndur...

- Kush s`e kërkonte këtë fjalë të dlihtë e të bekuar. As shkrepat s`kishin paqe, meqenëse e drejtojnë rrjedhën e lumit, rrihen pamëshirshëm, nga erërat e ashpra që vijnë nga jugu e veriu.

- Po, po, janë këta shkëmbinj që mbr-ojtën fshatin nga çdo shtrëngatë e fur-tunë, sa herë që motet tërboheshin.

- I zhytur në këto dallgë fëmijërie, ai u përmend kur i preku supin shoku i tij F.. i cili e përshëndeti vëllazërisht, duke i zgja-tur (apo shtruar) edhe dorën sipas rre-gullit të vjetër.

- Mirëdita Lis!..

- Ç`bën këtu i vetmuar?!

- Jo, - ia priti Lisi, nuk jam vetëm, jam me shokë, me shokë të padukshëm, që vetëm unë i shoh...

- Si?! - i tha ai i çuditur, dhe në një gjendje të tillë merakui e shqetësimi i bëri pyetjen tjetër:

- Ç`thua ore?!

- F... iu duk sikur Lisi fliste përçartë!

- Mos u habit, asgjë s`ka ndodhur, jam duke ndenjor e duke biseduar me kujtimet e mia të hershme, e madje edhe me ty!

- F... si e kuptoi shokun mirë, futi dorën në xhep, nxorri kutinë e duhanit, dhe i ofroi një cigare.

- Duke tymosur ajrin e virgjër të fshatit, u nisën për në shtëpi, ashtu të heshtur dhe të mbytur në mendime.

Herë-herë, duke folur me shikime të rralla sy më sy, sikur i thoshin njëri-tjetrit diçka që kishte hyrë thellë në vetëdijen e tyre, dhe që kërkonte zgjidhje nga brezi i tyre, madje e kërkonte rininë e tyre...

* * *

Të nesërmen u nis herët në mëngjes për në qytetin P... ku përveç tjerash, e priste edhe një vashëz gjysmëbjonde.

- Atë e kishte njohur shoqja N.. me të cilën ishte në të njëjtën klasë. Shoqja N.. banonte në shtëpinë e të ungjit të vashës me sy të blertë, që aq shpejt i kishte rrëmbyer zemrën.

- Ajo mbante një emër të ardhur nga larg që në gjuhën e arbërit donte të thotë: falënderuese.

- Sikur ta dinte ajo sa mundohej Lisi të gjejë një përkthim adekuat të emrit të saj. Ai donte një emër tjetër, të lehtë, një emër si, flutur për shembull, ose dallëndyshe, mollë, dardhë, veç të kuptohej, të ndiehej në gjuhë të tij...

Fundja, nuk i hynte edhe aq në punë emri apo kuptimi i tij, atij i mjaftonte ndjenja e saj, ajo që ndienin për njëri-tjetrin...

- U nis me autobusin e parë. Rugës nuk i foli askujt, edhe pse bashkudhëtari që ishte ulur në ndenjësën pranë, provoi disa herë t'i fliste. As që e vërente atë, kështu që, edhe tjetri hoqi dorë nga përpjekja për ta kthyer të panjohurin nga vetja.

- Në qytetin P.. arriti në orët e vona të mbrëmjes, ndaj s'kishte mundësi të shkonte e ta takonte të dashurën, që e mbante në sy gjatë tërë kohës sa ishin larg.

- Ishte natë, errësira i dilte përpara e i zinte rrugën për tek e dashura... Ajo nuk dilte mbrëmjeve...

- Hyri i vetëm në radhët e njerëzve që shëtisnin sa për t'i shkurtuar orët e gjata e të mërzitshme të natës...

- Qyteti, si gjithnjë, në orët e mbrëmjes, gumëzhinte nga njërrëzit shëtites të cilët si gjithnjë silleshin poshtë e lartë, sikur kërkonin gurin e fatit që rrokullisej trotuareve e s'e zinin që s'e zinin dot.

- Për dallim nga netët tjera, mbrëmja e kësaj nate të ftohtë do të mbahet mend edhe për varganët e reve të ngjeshura që kishin hedhur perden e akullt mbi qytet, e dukej se po ia zinin frymën rrugicave të errësuar nga hijet e tyre skëterre...

- Më larg se dy hapa, shquheshin vetëm gacat e kuqe të cigareve, që tymosnin qytetin bashkë me mjegullën e akullt.

- Mbrëmja e fryrë gjer në majat qiellore me varganët resh të akullta, përngja-

nte me një tunel të errët e shumë të gjatë.

- Duke lëvizur bashkë me të tjerët, si në hipnozë të përgjithshme, pa pritur i ndeshën sytë në një imazh të turbullt, të përzier me cipën e mjegullt, e që e stepi në vend.

- Në ajrin e ngrirë, si flatra shpendësh të mardhur me pak shenja jete, tulateshin flokë të shprishur... Ishin a s'ishin gërsheta, ishte diçka e mjegullt, diçka e përzier, asgjë nuk shquhej më shumë...

Shquhej vetëm imazhi, që afrohej nga cipa e grisur e errësirës, dhe i ndenji përballë si një gjykatës i mërrolur, që del përpara njeriut me duar të lidhura për t'i shqiptuar dënimin...

- I fshi u edhe një herë sytë, si për të shmangur kotjen e lodhshme, por ja, përsëri ajo pamje, ajo figurë gjysmë e vdekur. Ashtu pa folur, pa lëvizur, deshën nga ajo distancë e pamatur të puthen, të flasin me gjuhën e epshit... Nata u bë më e errët, më e ftohtë... Në buzët e tyre

sikur kish ngrirë një shtresë akulli e mbe-
tur nga dimrat e gjatë të pritjes!

- Asgjë nuk ndien, asgjë...

- Tek tretej errësirës, ndjeu një thye-
rje pas krahësh, dhe iu duk se thyhet
(zhurmoi) puthja e akulltë, buzët e saj, të
tij...

- Iu desh një kohë që të shmang deli-
riumit e çuditshëm dhe të sjellë pranë
syve syblertën e tij.

- Ai përcillte çdo hap të saj, çdo shpr-
ehje të lëvizjeve që i dukeshin se do ta
bartin diku ku nuk mund ta arrijë; ku nuk
mund ta gjejë...

- Vallë, ç'përsëritje ndjenjash! Kështu
ish ndier edhe ndaj vashës së dikurshme
me gërsheta; po këto drithma kish pasur,
po këto ankthe të pashpjegueshme.

- Eh, gërsheta, gërsheta... ato ishin
shpupurishur, ishin derdhur si gjethe mo-
lle në duar të tjera, ato s'ishin më...

- Ndonjëherë sikur i vinte brenda që-
nies së syblertës si imazh i largët, i aku-
lltë...

- Edhe flokët e saj gjer poshtë belit, i bëheshin gërsheta, por jo të shpupurishur, jo të derdhur, këto ishin gërshetat e tij; gërsheta që do të lidhen pas jetës së tij e do t'i bëjnë hije rrugë më rrugë, kur dielli i përçudnuar do të përcëllojë.. Koha ecte me këmbë breshke...

* * *

- Në mëngjes shkoi të takojë shoqen N... e cila e njoftoi pikë e për pe dhe i përgjigjej të gjitha pyetjeve që bënte Lisi, sikur ajo të ishte nxënësja e tij. Pas dite shkuan bashkë në banesën e saj, ku do ta takonte të dashurën e shpirtit, me të cilën do të fliste për një çështje tepër të ndjeshme.

- Si u futën në dhomën ku banonte N... pas pak minutash trokiti dera, dhe për habinë e tyre, në derë u duk syble-rtat.

- Ajo, në çastin kur ishte futur Lisi në oborrin përkatës shtëpisë së saj, kishte

qëlluar në kopsht, dhe menjëherë, pa pritur që shoqja e saj N... ta thërrasë, ishte nisur vetë drejt dhomës magjike, aty ku ishin njohur me Lisin për herë të parë.

- Lisit i ndritën sytë si një fëmijë kur sheh hënën që del mbi re...

- Po ti?.

- Të pashë dhe erdha, mos bëra gabim? - pa folur më tej u hodhën në krahë të njëri-tjetrit, pa përfillur praninë e shoqes N...

- Ngadalë se po e mbytni njëri me tjetrën, - ndërhyri duke qeshur shoqja N..

- Shoqja N... - i tha Lisi, - të lutem po pate mundësi të dalësh në anën tjetër të dhomës do të bëje mirë, sepse kemi diçka vetëm për vetëm për t'i thënë njëri-tjetrit.

- Ajo kaloi në një divan tjetër përballë tyre dhe mori një libër në dorë.

- Lisi zgjati dorën dhe lëshoi radion e vogël që e kishte pranë. Muzika në këtë çast nuk i pëlqente fare, ishte zhurma ajo që i duhej, ajo që do t'i krijonte më

shumë intimitet me të dashurën që mbannte në krah.

- Edhe N... bënte sikur lexonte, sa për t'i lënë të lirë miqtë e saj të shtrenjtë. Lisi priste dhe ngurronte edhe këtë herë ta niste bisedën ashtu si herave të tjera

- A... sa e vuri re pasigurinë e tij, u mat të thoshte diç, por edhe ajo u step, edhe ajo dështoi.

- Radioja vazhdonte të bënte zhurmë, kështu që ju dha mundësi për të qenë më afër se kurdoherë më parë...

- Dëgjo A... ia nisi ai si me të shpejtë, ne duhet të martohemi!

- Të martohemi?!...

- Heshtja e shkurtër i dha guxim Lisit për të vazhduar aty ku mbeti...

- Pasi t'i mbaroj provimet, nuk kam asnjë mundësi që të qëndroj më në qytetin tënd! A më kupton ?

- Ajo shtangu... Filloi të dridhet si të kishte ethe nga koka te këmbët.

- Si, si the, të martohemi?!

- Po.. ashtu siç dëgjove. Ne duhet sot të vendosim, në të kundërtën, mund të na mbështillen shumë keq punët, - tha Lisi dhe pa humbur kohë filloi të arsyetonte:

- Ti e di se yt atë nuk do të pranonte që ti të fejojesh aq larg nga vendlindja dhe te njerëz të panjohur.

- Sa mbaroi Lisi atë fjali u hap dera dhe ai e ndërpru atë që deshi të thoshte. Brenda hyri një shoqe e N..., me të cilën banonin bashkë në të njetën dhomë.

- Lisi nuk vazhdoi të fliste më. Ai dhe e dashura e tij u përqafuan fort, me bindjen se së shpejti do të merrnin një vendim; një vendim të guximshëm. Natyrisht pas këtij vendimi do të kishte edhe shumë të panjohura për vashën me sy të blertë.

- Ajo e njihte vetëm Lisin, nuk dinte asgjë më tepër. Kishin pak kohë që njiheshin, por ajo e donte. E donte aq shumë sa do të nisej në çdo udhë të panjohur me të.

- Ai doli nga ajo shtëpi, iku tutje, gjithnjë e më shumë po largohej, por ajo vazhdonte ta ndiqte duke e shikuar me sytë e saj të blertë. Ajo e shikonte edhe pas kthesave në rrugët e ngushta, edhe kur ai humbiste, edhe, edhe...

E ndiqte e ndiqte dhe kur kthjellohej, hynte në oborrin e vet dhe mbyllte derën e vogël.

* * *

- Mesnatë... Qetësi e lodhshme... A... përpëlitej në shtrat si zorra në prush...

- Eh ç`mund të mendonte në këtë orë një vashë e dashuruar!...

- Ç`mund të kërkonte ajo nga fati që zvarritej errësirës mesjetare?...

- Asgjë më shumë se shoqet e saj...

* * *

- Ishte akoma mesjetë në kokat e ca njerëzve të pakohë, që s`e kuptonin në

ç`kohë jetojnë. Ky fat i mbante në pranga edhe ëndrrat e syblertës së Lisit...

- Mendonte ajo në ankthe, dhe mendja i ikte tutje errësirës, ku ende dëgjonte hapat e dashur të Lisit.

I dukej se, kur i humbiste nga sytë e saj, ai mbetej në mesrrugë dhe priste krahëhapur ta fuste ndonjë tjetër në gji e ta ngrohte shpirtin dhe trupin e tij të lodhur... Kjo ndjenjë e bënte të vuajë, dhe me padurim priste ta shihte, ta donte...

- Ajo besonte, se Lisi, edhe pse kishte shumë halle, edhe pse kishte barrë të madhe mbi supe, do të vinte për ta marrë e për ta çuar në ndonjë vend të largët deri në qiellin paarritshëm, e që do ta fshihte në fund të dhembjeve të gjirit të tij, gjer në ditën e fundit të kësaj bote, e cila luan me fatin e njerëzve, siç luan macja e ngopur, me miun e shtrirë nën kthetrat e saja...

- Kjo botë as ekzistonte për te...

- Që kur u njohën me Lisin, ajo s`shihte më tjetër botë përveç botës së ndje-

njave, që digjeshin si yje të këputur, e që ishin e vetmja botë e saj...

- Sa herë i shkonte mendja se mund t'ia marrë ndonjë vashëz tjetër yllin e saj, sa herë, sa herë... Dhe hodhi sytë mbi mur tek varej një orë e prishur prej kohësh, e që në çast i dukej si shpirt i braktisur dhe mendoj:

“Vallë ç'ka që hesht ora në mur?! Mos i ka pushuar zemra nga ndonjë dhimbje e heshtur, apo është lodhur duke pritur dikë kështu e lënë varur me kokën poshtë, dhe, tik-taku i ka dhënë fund zhurmës së mërzitshme dhe të pakuptimshme! Po, kujt i duhej matja e kohës, kur gjithçka ishte kthyer së prapthi, ishte bërë lëmsh”...

“As udhëheqësit të Mbretërisë, më nuk i punonte ora!”

“Thuhej se, ora e tij qenka ndalur në mes të jetës dhe vdekjes!”

“As ai vetë nuk e ditka, në rron apo është i vdekur!”

“Gjithandej Mbretërisë ishin shuar orët, gjithkush punonte sipas qejfit, vidhte aq sa kishte mundësi, mashtronte kë të donte, dhe ç`është më e çuditshme të gjithë ishin të përgaditur për luftë kundër të gjithëve, domethënë: të hanë kokën e njëri-tjetrit.”

- Me këto mendime të brishta e kishte zënë gjumi.

- Në mëngjes, kur i erdhi e ëma në dhomën ku flinte, ajo ishte zgjuar dhe sërish kishte ngulur sytë e blertë në mur, sikur priste, që ora të niste tik-takun e mërzitshëm dhe të jepte shenja jete.

- Në këto çaste, më shumë se gjithçka, i mungonte një shenjë jete, një shenjë shprese, qoftë edhe ringjallja e orës së vdekur, por që do ta zgjonte nga kllapia ku ishte fundosur.

- Dorën e nënës nuk e vuri re..

- Tek i përshkonte ballin e djersitur nga makthet e ëndrrave të gjata, ajo sërish i foli.

- A... e lëshoi edhe njëherë zërin e mekët, të mbushur me shqetësim, ndër-
sa e ëma i bëri një varg pyetjesh:

- A nuk më dëgjon?

- Ç`ke, që je bërë kështu?!

- Përse ke humbur?!...

- Ti qenke nënë? Asgjë s`kam, vetëm
kam fjetur paksa rëndë.

- Të shoh, - i tha e ëma.

- Mos u shqetëso...

- Çohu! - i tha ajo dhe nuk e la sa ta
mbaronte fjalën.

- Eja të hash diçka njëherë, pastaj do
të më thuash gjithçka, - këmbënguli ajo
dhe doli.

- Jo, nënë, as më hahet as më pihet,
as nuk kam ç`të të them, jam mirë nënë,
jam mirë... këtë të fundit e zgjati si tepër.

- E ëma nuk dorëzohej, kërkonte për-
gjigje, po as ajo s`foli gjë, përkundër kë-
mbënguljes të së ëmës.

- Atë mëngjes ajo priste me sytë nga
porta e vjetër ngjyrë gri, dhe i dukej se
botën e tërë mbante mbi supe.

- Priste të vijë N... e cila ishte bërë si postjere e saj dhe e Lisit.

- Çdo fërfërimë, çdo tingull që vinte nga jashtë, asaj i dukej se erdhi, i dukej se erdhi çasti vendimtar... Vonë dikur, erdhi shoqja N... u futën në dhomë të dyja dhe e kyçën derën nga brenda... U morën vesh për të gjitha...

* * *

- Lisi, pas disa vite bredhjesh gjeti punë në shkollën e fshatit. Kjo ishte një pjesë e realizuar e ëndrrës së tij, pjesa tjetër ishte, kur të hapet shkolla e mëvetësishme në Buzëliqenas. Vetëm atëherë do të ndihej i plotë. Bashkëshortja e tij A... merrej me punët e shtëpisë, ndërsa kohën e lirë e kalonte duke lexuar ndonjë libër nga biblioteka e vogël që kishin në shtëpi.

- Përzgjedhjen e librave e bënin bashkë me Lisin.

- Brenda shtëpisë ishte krijuar një ngrohtësi e rrallë, mirëpo, jashtë vazhdon-te acari i më hershëm.

- Rojet e Errësirës përgjonin, natën e ditën.

- S`kishte paqe, çdo gjë ishte aty ku kishte mbetur vite më parë.

- Njerëzit e shkolluar, me vendime të prera të Mbretërisë së Errësirës, largoheshin nga vendet e punës; ndiqeshin, burgoseshin, madje edhe vriteshin.

- Në popull po rritej një mllef i paparë. Askush nuk trembej më për fatin e vet, të gjithë mendonin për fatin e përbashkët ashtu e shihnin edhe shpëtimin e tyre.

- Lisi, shpesh i shoqëruar edhe nga bashkëshortja e tij, në mënyrën që vetëm ata të dy e dinin, dërgonte nxënës dhe i regjistronte përmes shokëve në shkollat e qytetit P... dhe në qendra tjera të Trungut të Lashtë, ku ende punonin shkollat në gjuhën e arbërit.

- Në ndërkohë në shumë vendbani-me të Arbërit, kishin filluar lëvizje të fuqi-shme kundër pushtuesve të huaj.

- Pakënaqësitë e tyre, të shprehura përmes tubimeve paqësore, pushtuesit i kishin shkelur e përgjakur në mënyren më çnjerëzore.

- Ishin vrarë shumë të rinj e të reja, fëmijë shkollarë, punëtorë e fshatarë... Burgjet ishin mbushur sërish plot e përp-lot e ndër ta edhe njeriu i shifrave.

- Ai ishte gjithnjë "fajtor kujdestar".

- Sa herë lëvizte diçka kundër pushtuesve, ate ndër të parët e mbyllnin.

- Derisa Errësira vazhdonte të hapte burgje të reja, populli arbëror po kërko-n-te rrugë të tjera, që do ta shpienin në majat e dritës qiellore, ku i priste e she-njta Liri...

- Eh ç`mund të bëjmë duarthatë?!, - pyeti një i paditur, por kështu pysnin edhe të tjerë të paditur ose edhe më shp-esh, ndonjë i kurdisur.

- Duarthatë, - thoshte Lisi, - janë ata që e kanë zemrën e thatë, që s'kanë gjak arbëri në damarë!

- Ashtu fliste ai, duke i sqaruar të tjerët, duke u përpjekur t'jua hapte sytë nga përgjumja shekullore dhe thoshte:

- Duhet mbushur zemrat njëherë me dashuri për këtë tokë, duhet mbushur shpirti njëherë me urrejtje për pushtuesit, e pastaj të tjerat vijnë vetë. Pa dashuri për këtë tokë, - tregoi tokën me grusht të shtrënguar fort, - nuk lëviz asnjë dorë, pa urrejtje për shkelësit e kësaj toke, - grushtin e shtrëngonte edhe më shumë, - nuk shkrep asnjë pushkë... Atij që i fle zemra sot, kur digjet Atdheu, edhe duart në gjumë i ka... Fjalët e shëmtuara që dalin vetëm nga zemra të përgjumura dhe nga shpirtëra të shitur tek djajtë janë helm për këtë tokë. S'ka si të ndjejë dhimbje ai që s'e ka zemrën të lidhur me zemrën e madhe të Arbërit... s'ka... Ata që kanë gjak Arbëri në dejet e tyre, do t'i mësojë gjaku i derdhur për këtë tokë, se

ç`rugë duhet të ndjekin, për të mbushur edhe duart ashtu siç mbushen zemrat me armët e urrejtjes, kundër errësirës dhe shërbetorëve të tyre.

- Fjala nuk burgosej më, kishte marrë rrugën e vet e ndizej si kokërr baruti anë më anë Arbërisë: në oda, në sheshe, në fusha, në male, gjithandej ku kishte mbi-rë e rritej fara e lirisë...

- Veç fjala liri pëshpëritej, fjalët tjera sikur ishin lënë menjanë, sikur tërhiqeshin në errësirën e kohës, për t'i bërë vend kryefjalës, kryedritës...

- Kishin vdekur kohët e marrëveshjeve me sojin e paskrupull të rojeve të Errësirës... Paqe me ta s`kishte... S`kishte paqe...

- Duke parë fundin e afërt të sundimit mbi trojet e Arbërit, ushtritë e Errësirës u derdhën me tërë mllefin demonian dhe vranë e prenë këdo që u zuri syri përpara, mjaftonte të ishte arbëror.

- Për ironi, në vend të përgjegjësisë, vrasësit shpalleshin heronj të Mbretërisë

së Errësirës. Vrasje e shkrumb sillnin gjith-andej, në çdo kënd, atje ku mund të arrinin ushtritë e Errësirës, e për fat të keq, ato arrinin shumë larg, gjer atje ku nuk mbante më nderi i arbërit...

- Që të therej një bagëti, duhej marrë leje nga drejtues të Errësirës, ndërsa një pjestari të Arbërit, kur ia derdhnin gjakun duhej një shkak i sajuar dhe jepnin shpërbllim të majmë...

- Këto edhe mund të jenë ligje të natyrshme për sojin e panatyrshëm të Errësirës Mesjetare.

- Përballë kësaj murtaje të çmendur, populli, me gjakftohtësinë më të madhe po përgatitej për ditën e shenjtë...

- Për ditën që vinte si lumë i rrëmbyeshëm e që do të gërryente ndotjet historike...

- Për ditën që priste më se dymijë vjet.

- Të rinj e të reja, kishin hapur shtigje shprese, maleve e fushave të Arbërit.

- Anë më anë lëvizte trangu i madh i fisit; kohëve të përçudnuara, duhej dhënë përgjigjen e njëmendtë.

- Kjo rrugë kërkonte të tjera mjete, fjalët ishin sosur, fjalët ishin vrarë, ishin vrarë...

- S`kishte ditë as natë e të mos ndodhte një gjëmë mbi kurruzin e arbërit.

- Durimit të gjatë e të pakuptimtë po i afrohej fundi.

- Në këto ngritje temperaturash, Lisi me shokë, po kërkonin rrugë për të jetësuar njërën prej ëndrrave më të mëdha e më të hershme të Arbërit.

- Menduan, se koha kishte ardhur për të hapur një shkollë të mëvetësishme për fëmijët e arbërit: të hapnin një dritare të re drejt syve të diellit, që sytë e arbërit të dallojnë dritën nga errësira.

- Me këtë akt do t`u jepej edhe një grusht rojeve të Errësirës, por njëkohësisht, u jepej fund edhe lojërave të tyre me fatin e fëmijëve të arbërit.

- Vendimi duhej marr, koha nuk pris-te...

- Lisi takoi njërin nga shokët, dhe pasi u pajtuan për të gjitha pikat, vendosën të thërrisnin një takim më të gjërë me shokët tjerë.

- Një mbrëmje vjeshte, u mbledhën të gjithë në shtëpinë e Lisit...

- Vëllezër, - e hapi fjalën Lisi, - ka kohë që bredhim rrugëve, herë me protesta e herë me takime dhe e kemi parë, se me këta zyrtarë të paskrupull nuk arritëm asnjë marrëveshje, e as që do të arrijmë ndonjëherë... Këta presin të përfitojnë në kohë, që kur të munden, kur të shuajnë sherrin që u ka plasur në mes tyre, të vijnë e të bëjnë punën, siç kanë bërë përherë me ne.

- Që t'i japim fund kësaj historie të hidhur dhe të dhimbshme, duhet të marrim një vendim sonte dhe jo më larg, por pikërisht sonte duhet të vendosim për ta hapur shkollën arbërore në Buzëliqenas.

- Po çfarë treguesi të punës kemi? -
pyeti njëri nga të pranishmit dhe pa humbur kohë e bëri edhe pyetjen tjetër:

- Si do shkojë puna më tej?

- Sqarimet u dhanë nga të gjithë shokët e grupit, herë njëri, herë tjetri, gjersa më në fund, u pajtuan të gjithë përfaqësuesit e rrethit, që të veprohet sa më parë ashtu siç duhet të ecet në hap me kohën.

- Vendimi u mor, të gjithë u pajtuan për të hapur shkollën në gjuhën e arbërit. I dhanë besën njëri-tjetrit se do të vepronin siç është më së miri për të hapur vatrën e diturisë dhe për të mbarëvajtur puna e edukimit të fëmijëve në gjuhën e mëmës.

- Lisit i dukej vetja në një tjetër botë, sikur shihte një ëndërr dhe që s`donte të ketë fund...

- Bashkëshortja e tij tha:

- Lis, a t`jua bëj edhe nga një kafe?

- Ç`kafe moj?! - i ngazëlluar tej mase i tha: - Sherbet do të na sjellësh njëherë, ta ëmbëlsojmë gojën, pastaj na bëj kafe.

- Në një gjendje të tillë, të një gëzimi që i kishte përshkuar tërë qënien e tij tha:

- Kemi një Urim të Madh sonte: na lindi një fëmijë më i bukur nga gjithë fëmijët e botës, na lindi Sh... iu mbushën sytë me lot dhe fjala i mbeti në fyt.

- Shkolla A.. - foli një tjetër, shkolla ka lindur sonte...

- A... sapo i kuptoi të gjitha, e gëzuar si të gjithë të tjerët, iku si era, dhe duke bërë sherbetin, i tregoi gjithë historinë e mbrëmjes së vjehrrës, të cilën e kishte edhe vjehërr edhe shoqe edhe nënë...

* * *

- Viti i sivjetshëm do të na sjellë më shumë bereqet...

- Kjo vjeshtë s' u ngjante më shoqeve të saj të perënduara. Frutat e pemëve do të jenë më të shijshme këtë herë.

- Do lulëzonte një pemë e re, një pemë parajse...

- Pema e dritës është kjo, frutat e së cilës i kishin pritur kushedi sa breza që t'i shijonin, por nuk patën fat...

- Bajlozë pas bajlozi, dreq e bir dreqi, i zinin udhën e dritës, dhe pema vyshkej që nga rrënja; vyshkej e thahej pa çelur lule, pa bulëzuar...

- Fatin e saj, dikur e gjer më sot e vu-
losnin rojet e Errësirës...

- Eh! Fat, fat është quajtur edhe mundenimi edhe burgu edhe jeta edhe vdekja...

Në takimin e radhës Lisi me të gjithë shokët ishin marrë, që shkolla të ketë për vendlindje sheshin e lashtë të Buzëliqenasit. Aty mu në shesh do të niste hapat e parë rrezja e dritës.

- Në shesh - thanë të gjithë!..

- Aty ku janë nisur të parët tanë në rrugët e gjata, aty do të niset brezi i parë i arbërit udhëve të yjve.

- Ishin këto fjalë të kryeplakut Q... që vinin rrufeshëm nga motet e përgjakur; nga motet që veç nderit kishin dhe haraçin e lartë.

- S'ishte aq e lehtë, por brezat e ardhshëm një ditë, do të bënë pyetje që do të na turpëronin, në qoftë se, ne nuk do të vepronim ashtu siç e kemi borxh për të punuar e vepruar për Atdheun për dritën e diturinë, përparimin e kulturën e fëmijëve tanë, e nipërve dhe mbesave që do të vijnë:

"E po mirë, - do thonë ata, - armiq të e dimë ç'kanë berë, po ju ç'bëtë?!"

- Kjo pyetje do t'i rëndonte çdo njeriu që ka ndërgjegje të pastër, ndaj duhej gjetur përgjigja që sot, që tani, menjëherë...

"Nëse s'do mundemi t'ua sjellim lirinë fëmijëve, së paku t'ua lehtësojmë rrugën drejt saj."

Ky është një mendim i ardhur që nga lashtësitë e nuk linte asnjë zemër, asnjë shpirt të qetë.

- Edhe shkolla e Buzëliqenasit atë udhë po trasonte.

- Kërcënimet shtoheshin dhe nga çasti në çast pritej ndonjë sulm nga hordhitë e rojeve të Errësirës.

Fshatarët kishin formuar një grup vullnetarësh që mbikëqyrnin të gjitha hyrje - daljet në fshat.

- Anëtarët e këshillit të shkollës shkonin derë më derë për të regjistruar nxënësit dhe mësuesit për shkollën e re.

- Pothuaj së shpejti ishin kryer këto punë.

- Mësues e nxënës ishin gati për të bërë hapin e parë dhe shumë të madh në historinë e shkollës arbërore...

- S'kishte kufi mes natës e ditës, askush nuk flinte, askush...

- Veshët e sytë ishin kthyer nga Buzëliqenasi dhe prisnin të hidhej hapi i kth-

esës së madhe, hapi drejt yjve, drejt dritës...

- Sa i largët dukej çasti kur do të cin-gëronte zilja e parë...

- Pikërisht ajo zile do të derdhte bre-shëri plumbash në veshët e zgjatur të ro-jeve të Errësirës dhe të shpirtverbërve të shitur...

“Ja, do thoshte Lisi, - a i dëgjoni këto krisma rrufesh? A i dëgjoni zërat e nxën-ësve? Ja këto, këto janë armët e duarve tona, këto janë e nesërmja jonë; këto ja-në liria...”

- Dhe pupulli do të shpërthejë në du-artrokitje... e, ç`duartrokitje se...

- Duartrokitje që do të shpojnë veshët e zgjatur të Errësirës e do t'i prishin ënd-rrat e errëta përjetësisht.

* * *

- Pritje...

- Pleqë e të rinj, burra, gra, femijë...

- Fëmijëve ua shtonte paksa kureshtjen sjellja e të rriturve, dhe se si u dukej pamja e tyre...

- Jo vetëm buzëqeshjet që u bënë përshtypje, por edhe veshjet e tyre sot dukeshin të ndryshme nga ditët e mëparshme. Ndoshta çasti i shumëpritur kishte bërë që të ndryshojë gjithçka në Buzëliqenas.

- Dielli dukej sikur qëndronte vetëm në një pikë të horizontit, sikur kish ngrirë mbi fshat dhe sot s'bënte asnjë hap tutje. Flamujt valonin si në kohët e lashta e të lavdishme të Arbërit.

- Një natë më parë, Lisi me shokë, ishin kthyer nga kryeqendra e trojeve të robëruara.

- Lidhjet e tij me mësuesit e kryeqendrës i dinte vetëm njëri nga shokët. Kështu ishte e domosdoshme të veprohej sepse përbënte vijushmërinë e sigurt të natyrës dhe interesit të punës...

* * *

Kryeplaku i fshatit e mori fjalën i pari:

- Vëllezër, motra, fëmijë, mësues, sot më është marrë goja, më janë ndrydhur fjalët diku në detin e madh të lotëve të gëzimit, dhe s'i nxjerr dot jashtë...

- Pas një pushimi të shkurtër e duke u dridhur i tëri, si me gjysmë zëri, deshi të vazhdojë, por sërish u ndal. Kur e pa që nuk mund të flasë, atëherë tha një fjalë të vetme, e që jehoi përtej maleve të lartë, përtej kufijve të ftohtë të ndarjes së Trungut të Lashtë...

...Gëzuuuuuar, gëzuuuuar - jehoi zëri i tij dhe turmës i dalur njëkohësisht si një gjyle topi...

- Edhe kjo buçimë arriti tek veshët e zgjatur, vetëm se për këtë të fundit kishin thënë se është shpërthim i depove të armëve të mbledhura ndër shekuj e që sot paskan krisur aq shumë, sa nga gjë-mimi i tmerrshëm qenka prishur gjumi i gjithë banorëve të Mbretërisë së Errësirës...

- Sapo pushoi jehona e zërave e njerëzve të mbledhur grusht, kryeplaku u tërhoq nga podiumi pa thënë asgjë më tepër...

- Ai fliste me hapin e tij, fliste me figurën e tij, fliste me tërë qënien e tij.

- Fjalën e morën më pas edhe të tjerë pjesëmarrës.

- Për çudinë e të gjithëve, edhe flamuri me shqiponjën dykrenore, sikur valëvitej ndryshe nga kohët tjera... Sot, posa hipte dikush në podium, ai valëvitej e shtrihej sa gjatë e gjërë dhe sikur donte t'i marrë në gji pjesëmarrësit e kësaj feste të rrallë...

- Lisit i dukeshin si statuja folësit gojëzjarrtë, si statuja të lashta të ardhura enkas për ditën e sotme të shënuar.

- Ç'gëzim ishte ky, i larë e i shpërlarë me lotë gjaku...

- Lisit filloi t'i sillet në mëndje pyetja, se përse njerëzit e Arbërit iu përngajnë kaq shumë statujave të lashta...

“Të jetë ashpërsi e jetës që u jep këtë pamje?!”

- Mendimet e kishin mbërthyer të tërin: “Edhe qeleshet e bardha mbi sy iu shtojnë harmoni bardhësisë së tyre për të marrë këtë pamje kaq hyjnore...”

“Hyjnor duket se është edhe shpirti i tyre i bardhë dhe i papërkulshëm...”

- Me këto imazhe dhe me sytë e përlotur, u fut në korridorin e shkollës. Ai deshi të fshehë emocionet e lotët, por ishte e pamundur. Ai deshi ta bënte këtë, sepse sytë e nxënësve e përcillnin secilin hap të tij. Disa nxënësve Lisi u kishte dhënë mësim edhe në klasët e ulëta, në ato klasë ku vetëm lënda e gjuhës është arbërore, të tjerat janë përkthime banale nga gjuhë të huaja.

- Lisi vetë, asnjëherë s`e kishte zbatuar programin e dhunshëm që kishin bërë broçkulla - broçkulla rojet e Errësirës. Ai gjithnjë kishte ndërhyrë në ato gjedhe, të cilat dhunshëm i detyronin mësimdhënësit t`i kishin parasysh. Ai nuk i pranon-

te, ashtu si edhe shumë mësimdhënës të tjerë, dhe kishte ndihmuar që nxënësit arbërorë të njohin të kaluarën e sojit të tyre...

- Këtë e dinin nxënësit e tij që tash do ta kishin përsëri mësues, por tash ishte ndryshe, tërësisht ndryshe...

- Që sot do të flitej e këndohej vetëm në gjuhën e tyre, në gjuhën e zogjve...

- Kështu mendonin nxënësit e lumtur, po ç'mendonte Lisi në ato çaste vallë? Ç'mendonte ai për nisjen e pakthyer drejt udhës së yje?... Ishte pushtuar aq shumë, aq ndijshëm nga atmosfera e krijuar dhe i dukeshin fare të afërta ngjarjet e rënda që do të vijnë pas kësaj dite të shënuar...

- I zhytur në mendime, u nis në drejtim të klasës ku do të mbante orën e mësimt. Këto ishin disa nga ëndërrat e jetësuar, frymëzime të zjarra të jetës së tij, kujtime që do t'i marrë me vete nëpër udhët e mëvonshme të jetës, dhe do t'i

ruajë si trofeun më të çmuar të gjithë jetës së tij...

* * *

- Të dashur nxënës... - tha Lisi dhe menjëherë pasoi një heshtje e gjatë, sepse atë e pushtuan emocionet... - para se të fillojmë mësimin, - sikur e mori veten, - dua t'ju rikujtoj edhe njëherë, se ditë të mëdha e të bukura na presin...

- Emocionet ia ndërprisnin fjalët, prandaj bënte pushime të gjata, por sikur mori hov dhe tha:

- Populli ynë, me hapjen e kësaj shkolle ia dha përgjigjen e merituar Errësirës, që po mban peng dritën e syve tanë, tash e dymijëvjet të shkuar...

- Ikte njëra, vinte tjetra Errësirë, por ja tani erdhi dita, dhe populli i shumëvujtur tha shkurt e prerë:

“Dëgjo hasëm, rrugët tona këtu ndahen për të mos u pjekur më kurrë...”

- Lisi sërish mori frymë thellë dhe tha më pas:

- Liria, të dashur nxënës, është parajsa e kësaj bote, prandaj i themi hasmit edhe njëherë tjetër: ti rrugëve të ferrit, ne rrugëve të parajsës.. - Pas këtyre fjalëve atij i shkëlqyen sytë dhe tha:

- Liria, nuk mund të zëvendësohet me pasuritë e kësaj bote, ajo s'ka të ngjarë me asgjë tjetër, është unike, e pashoqe, prandaj i falen të gjitha, pasuria, familja jeta... - Ai vazhdoi t'ju thotë nxënësve të tij:

- Ka ardhur koha që ne të vendosim vetë për të ardhmen tonë. Në këto toka të shenjta, jemi, qëkurse lindi dielli i parë mbi këtë dhe, dhe këtu do të jemi, gjer në perëndimin e fundit të tij...Të tjerët erdhën pas nesh, mijëra vjet dhe lëre që erdhën pa i ftuar e lëre që erdhën edhe si kusarë, por kurrë s'kanë reshtur së punuari për të na dëbuar që këtej, sepse ne jemi të zotët e kësaj toke... Dëshën, me hir e me pahir, të zaptojnë çdo pë-

llëmbë të vendit tonë...Të parët tanë, brez pas brezi luftuan për të mbrojtur këtë tokë që kemi ne sot... Dhe, jo se nuk fituan këto luftëra në fushën e nderit, por ishin Fuqitë e Mëdha ato që vendosnin për epilogun e këtyre luftërave të përgjakshme... Ato fuqi të mëdha, gjithnjë ndërhyjnë në çastet vendimtare dhe i shtypnin bashkë me rojet e Errësirës, kryengritjet e të parëve tanë. Sërish vinin pranvera të nxehta, prapë bijtë e popullit tonë dilnin maleve për liri, dhe prapë po ato fuqi të mëhershme, ia fusnin krahun si shtylla rojeve të Errësirës, dhe prapë niste çdo gjë nga e para...

- Lisi tani i çliruar nga çastet e ndërprerjeve të mëhershme nuk humbi kohë, por tha:

- Të parët tanë, përveç kësaj toke edhe diçka tjetër po kaq të shtrenjtë, po kaq të shenjtë na kanë lënë... Ata asgjë s'morën me vete, përveç varrit dhe lavdisë... E po, ju mund të thoni: "E ç'qenka

kjo gjë që u barazuaka me tokën e she-
njtë të arbërit?!...”

Po, të dashurit e mi, ashtu është, edhe
unë dikur në moshën tuaj kam bërë pye-
tje të njëjta...

- Pa e zgjatur më shumë, Lisi vazhdoi
ku kishte mbetur më parë:

- Amaneti, nxënës të dashur, amaneti
i tyre është ai që rëndon mbi supet dhe
mbi ndërgjegjen e secilit brez. Ata, nuk
thanë se duhet të zgjedhim rrugë, aman-
eti s'është dëshirë e askujt, ai është ur-
dhër që duhet zbatuar, është ligj që nuk
mund të shkilet...

Amaneti, nuk është fjalë që mund të me-
rret kush të dojë me të dhe ta lë në rrugë
po kur të dojë. Kush heq dorë prej tij, do
të rrojë me turp gjithë jetën që ka përpa-
ra.

- Fjalën e të parëve nuk e kuptojmë
dot pa hyrë në brendësi të saj, për të
ndier dhimbjet që ngërthen ajo fjalë e
thënë në çastet më vendimtare të jetës,

kur trupi dhe shpirti i njeriut bëhen dhe i Atdheut, bëhen një me Atdhun.

- E cila është ajo fjalë? - si në iso jehoi zëri i përnjëhershëm i nxënësve...

- Është fjalë me peshë të madhe, e jashtëligjshme; fjalë që djeg si zjarri bijtë e djallit i shpon edhe veshët e zgjatur të këtyre dajve që janë roje të Errësirës. Po edhe argatëve të saj jua shpon veshët... Do t'jua them që ta mbani mend e ta përcillni brez pas brezi: Liri quhet kjo fjalë, dhe lufta për ta fituar atë, është amanet mbi amanete.

- Vetë rrjedhshmëria e të folurit dhe pesha e mendimeve tregonin gjendjen e tij shpirtërore: gëzimin e papërshtatshëm për hapjen e shkollës, dashurinë e madhe për Atdheun dhe urrejtjen po ashtu të madhe për armiqtë dhe për shpirtshpirturit tek ata.

- Sëmundjet shekullore që i kanë pllakosur tokat tona, nuk i shërojnë fjalët e atyre që përhapën këtë sëmundje ndër ne... shpirtverbërit, të shiturit duhet t'i

kujtojnë mençuritë e njerëzve të ditur, - prandaj ai e tha njërën prej tyre:

“Me cilindo pushtues, - porositin të parët tanë, - nëse ulesh në një sofër, pa u shëruar çdo pëllëmbë toke arbërore, ke bërë tradhëti dhe tradhëtia paguhet vetëm me çmimin e një fisheku, të cilin duhet ta hash kokës”...

- Edhe në fytyrën e tij, shquhej qartë urrejtja për armiq të dhe shëbëtorët e tij.

- Bijtë më të mirë të popullit tonë, -tha ai pastaj, - edhe në kohët më të vështira, kur hasmi i kërcënonte edhe me vdekje nga njëra anë, edhe me bukën e fëmijëve nga ana tjetër, i thanë jo atij, jo hasëm, me ty flasim veç përmes pushkës. Asnjëri nga pushtuesit nuk na ka ardhur në oborr përmes marrëveshjeve, të gjithë me zjarr e me hekur erdhën, ndaj vetëm me zjarr e hekur mund të flitet me ta... Edhe ne sot, përveç mësimi që do zhvillojmë në këtë shkollë, i themi edhe njëherë në emër të të parëve tanë dhe në emër tonë, Jo hasmit... Jo, hasëm, në

këto toka s`pyetesh më ti, në këto toka jemi zotër ne, ne bijtë e dritës...

- Fjala e mësuesit përcillej me qetësi dhe kureshtje gati hipnotike nga të gjithë nxënësit...

- Zilja kishte lajmëruar përfundimin e orës së parë, por askush s`e kishte ndier nga nxënësit.

- Lisi mezi e ndjeu kërcitjen e derës që e hapi njëri prej kolegëve...

- Lis, mos i harxho të gjitha fjalët vetëm në një orë, - i foli me të qeshur mësuesi i gjuhës dhe letërsisë...

- Doli nga klasa duke i lënë nxënësit në pritje të padurushme për orën e ardhshme...

- Edhe mësuesit tjerë, orën e parë e kishin shfrytëzuar për t`u njohur me nxënësit...

* * *

- Mes nxënësve dhe mësuesve ishin krijuar marrëdhënie shumë të afërta, ish-

in bërë si një familje e madhe që i ndante vetëm gjumi...

- Ndërkohë, zyrtarë të lartë të pushtetit kishin alarmuar përmes mediave qytetarët e tyre, se në Buzëliqenas po ndodhte kijameti...

- Njerëzit natyrshëm mendonin dhe bënë pyetje:

“Ç’ishte kjo frikë e madhe prej një grushti nxënësish?!”

“Përse u dukej se ndodhi fundi i botës pasi u hap një shkollë e vogël?!”

“Për ç’botë vallë ëndërronin mëngjes e mbrëmje rojet e Errësirës?!”..

“Apo, ndoshta në errësirën e padijes fshiheshin e mbuloheshin krimet e tyre dhe të të parëve të tyre mbi popullin e Arbërit!..”

“Ndoshta...”

“Ndoshta këtu e ka fillin ky tmerr që ka kapluar Mbrëterinë e Errësirës...”

“Dija e bijve dhe bijave arbërore ua verbonte sytë...”

“Po, po dija qenka çelësi i kutisë së Pandorës; dija qenka dëshmitari i së djeshtes së heshtur dhe i së nesërme së zhurmët që po përgatitet të vijë...” “Prandaj tremben kaq shumë,” mendonte Lisi, gjersa nxënësit po shënonin diçka nga dërrasa e zezë...

- Dërrasa kishte ngjyrë të gjelbër si ngjyrë pranvere, por emrin e kishte të trashëguar nga pararendëset e saj të zeza e që të kujtojnë edhe kohërat e zeza të shkuara...

- Në këto ngjyra, që përziejnë kohët dërrasave të klasës, Lisi mendohej të gjejë shpjegim edhe për prejardhjen e rojeve të Errësirës, dhe bindej edhe më tepër se dërrasat vetëm nga ngjyrat ndryshojnë, ndërsa esenca e tyre mbetet e njëjtë, të dyja prejardhje druri kanë.

Edhe rojet e Errësirës të një esence janë, pavarësisht pamjes që mund të marrin...

- Më fal mësues, a mundem të pyes diçka?

- Po, ia priti Lisi si me të shpejtë, patjetër që mundesh...

- Përse po bëhet gjithë kjo zhurmë rreth shkollës sonë; madje edhe disa të shkolluar të sojit tonë flasin njëzëshëm me rojet e Errësirës!..

- Dëgjoni nxënës, -nuk e veçoi Besën që e bëri pyetjen, por ju tha të tërëve: - pas mbarimit të mësimit mund të rrimë e të bisedojmë për çdo gjë që ju intereson.

* * *

- Në koridor takoi njërin nga shokët e grupit të kujdestarëve, i cili i tregoi për lëvizjet e rojeve të Errësirës rreth fshatit, dhe sipas tij, mund të futeshin edhe në fshat.

- Kujdestarët e dinë punën e vet! -tha Lisi dhe si për ta sqaruar edhe njëherë shokun theksoi:

- Nëse shohin grupe të shumta të rojeve të Errësirës, duhet të hipë njëri prej tyre në minaren e xhamisë dhe të lajmë-

rojë fshatin të dalë në shesh sipas marrëveshjes...

- Edhe me fshatrat përreth Buzëliqenasit ishte bërë marrëveshje e njëjtë.

Qëndresa, sipas marrëveshjes, do të bëhej me mjete paqësore, domethënë, nuk ishin buzëliqenasit ata që do të vendosnin për rrjedhën e më tejme të ngjarjeve ishin të tjerët, të tjerë djaj që mund t'i jepnin kahje ngjarjeve.

- Ishin faktorët e njëjtë, të brendshëm e të jashtëm, që do të nëpërkëmbnin sërish të drejtën historike të arbërit për të qënë zot në shtëpinë e vet.

- Edhe shpirtshiturit e fshatit kishin filluar të zgjatin veshët.

- Atje ku mendonin se mund të bëjnë dikë për vete, flisnin hapur kundër rrezikut që i paska sjellur shkolla buzëliqenasit.

- Ata shpesh herë, duke u përzier edhe me njerëzit në fshat thoshin:

“E kemi prekur gjarpërin në bisht dhe shtrenjtë do ta paguajmë!”

“Kush jemi ne që hyjmë të parët në këto punë...”

- Kështu ata të tjera e tjera fjalë paniku e pyetje bënin, vetëm e vetëm për të mbjellur frikë në popull.

- Ne nuk kemi kapur kurrfarë gjarpëri, as për bishti as për koke! - iu kishte thënë Lisi disave në një takim në sheshin e fshatit.

- Gjarpëri vetë është ngatërruar me bishtin e tij, - i thumboi ai - dhe tash kërkon të lërë kokën për të shpëtuar bishtin...

- Lisi nuk hezitonte fare të fliste, prandaj tha menjëherë:

- E që thoni ju, se ne këtu në Buzëliqenas qënkemi të parët që po shqetësuakemi pushtetin e Errësirës, duhet ta dini se mund të jemi edhe të fundit, vëllezër!.. Arbëria nuk ka lindur në Buzëliqenas, por Buzëliqenasi ka lindur në gjirin e saj, domethënë, në gjirin e Trungut të Lashtë... Do të ketë njerëz, si në të kaluarën e largët, të cilët duke u përpjekur të

fshihen pas maskave që ua veshi push-teti, me punën e tyre, do të tregojnë, pa i pyetur, se kush janë në të vërtetë...

Shpirtshiturit gjithnjë të fundit do mbeten. Ata, që na thonë, se ne e kapim të parët gjarpërin në bisht, vetëm i dëmtojnë interesat e popullit, të cilit fatkeqësisht i takojnë... E po, edhe mund të thuhet se jemi prapa, se jemi vonuar, madje shumë... Janë mbi dymijë vite para nesh, që kur ky popull nuk ka heshtur për asnjë çast. Herë të tjerët iu vërsulën këtij populli e herë-herë disa buzëliqenasë vetvetes dhe njerëzëve të tyre; ky është një trup i madh, por ama në luftë për liri kurrrë s'ka pasur ndarje të viseve arbërore të para e të dyta, ka pasur vetëm kryengritje kundër të huajve. E tash, nëse dikush këtu mes nesh e ndjen veten të huaj, ajo është punë tjetër...

- Filloi një luftë e pashpallur fjalësh brenda fshatit.

- Gojëmallkuarit, edhe pse shumë të kujdesshëm, nuk pushonin së foluri kur gjenin teren të përshtatshëm.

- Urdhërat për të mbyllur shkollën vinin edhe nga disa shpirtverbër që kishin marrë anën e Errësirës.

“Njeriu i pashpirt shitet lehtë” -thoshin pleqtë dikur.

- Sa të pashpirt që janë gjakprishurit, sa të paskrupull!..

- Sa duhet të jenë shitur?

- Sa rëndë i vjen tokës t' i mbajë këta gjakprishur?!

- Pyetje të tilla dhe të shpeshta bënin njerëzit, por nuk i jepte përgjigje askush.. Askush!

- Së paku njiheshin ndarjet, njiheshin grupimet e njerëzve...

- Rruga që kish marrë drejtimin nga yjtë, kishte zbuluar fytyrën e secilit, s'kishte më dyshime, ishin ndarë taborret edhe brenda fisit të arbërit...

- Për bijtë e arbërit s'kishte mbetur rrugë tjetër, drita dhe errësira do të nde-

sheshin pashmangshëm një ditë, sot ose nesër, njëjtë ishte, ndeshja do të bëhej.

- Këto ligje i krijoi Zoti -thoshte Lisi, si para nxënësve poashtu edhe para fshatarëve, - ne duhet vetëm t'i zbatojmë me përpikmëri... Çdo gabim, paguhet shtrenjtë... - Ndeshja e të kundërtave është e pashmangshme, duam apo nuk duam, sidomos kur ndarjet janë të skajshme...

Sa e pashmangshme është ndeshja, po aq e pashmangshme është edhe fitorja e dritës kundrejt errësirës... Këtë e thonë librat e shenjtë! E thonë edhe mendimtarët e shekujve të shkuar, e thotë e vërteta vetë...

Njerëzit e shikonin Lisin dhe e dëgjonin me vëmendje.

- Po a nuk është shembull i mirë, mbijetesa e popullit tonë të vogël në shekujt e gjatë e të rrëmujshëm?!. Kush e ndihmoi atë përballë fuqive shumë më të mëdha, përveç Zotit, drejtësisë dhe qëndresës heroike. As mos t'i shkojë mendja dikujt se do ta prishë dikush qet-

ësinë e vet për të ndihmuar të tjerët. Përkundrazi të huajt i kanë vënë popullit tonë në krye si përfaqësues, njerëz të padenjë dhe të pandershëm. Këtë nuk e bënë, as rastësisht, as përkohësisht... Ata mendojnë të na mashtrojnë edhe më tej, pakufishëm. Prandaj organizojnë, një-ërën pas tjetrës, zgjedhje e mbizgjedhje, për të legjitimuar surratet e pacipë përpara popullit...

Atij i dilnin fjalët natyrshëm, pas një frymëmarrje më të gjatë tha:

- Po... do të mashtrohen e do të zhgënjehen vetë kësaj here... Populli nuk do të lejojë më që ta çojnë për dore te kutitë e votimit si fëmijë të brishtë, të papjekur, për të votuar njërin nga të zgjedhurit e rojeve të Errësirës...

Kur folësit po ngrinin tensionin tek të pranishmit e këtij tubimi, e mori fjalën njëri nga rradhët e pleqëve dhe pyeti:

- E pse kaq lehtë na mashtrojnë këta të mallkuar more vëllezër?

- Janë shumë shkaqe të dashur vëllezër, të njohura e të panjohura, por shkakun më i dalluar është udhëheqja e Mbretëreshës së Paditurisë... Kjo bimë e egër, që lindi dhe u rrit mbi rrënojat e tempujve të Diturisë, është dhe mbetet shkaku i shkaqeve të mashtrimeve të njëpasnjëshme, dhe thembër e Akilit në trupin vigan të arbëtit... Jo më kot është kujdesur pushteti i Errësirës për rritjen gjer në qiell të kësaj fare të egër...

Lisi nuk hezitonte fare, por i thoshte fjalën ashtu të çiltra, prandaj vazhdoi më tej:

- Ajo lindi një natë të errët, kur Errësira e karpateve kishte zbritur në trojet e arbërit, dhe për të zhbërë farën e arbërit më lehtë, mbolli në kopshtin e tij të virgjër këtë bimë të mallkuar, që po na i mban sytë edhe sot të lidhur... Prandaj vijnë këto kërcënime, prandaj duhet ta ruajmë shkollën; errësira dhe drita, siç thashë më parë, duhet dhe do të ndeshen një ditë për jetë a vdekje...

- Ai me dashurinë e madhe për brezat që do të mësojnë në atë shkollë tha:

- Këtu, tek ky tempull, ku përkundet djepi i diturisë, mu këtu e sheh vdekjen e vet Mbretëresha e Paditurisë...

Këtu edhe fillon rruga që do ta shpjerë popullin drejt lirisë dhe jo drejt kutive të votimit, prej të cilave ushqehet me gjakun tonë mbretëria e Errësirës.. Këtu e ka fillin edhe tmerri që ka kapluar rojet e errësirës...

- Lisi fliste me këtë gjuhë kudo që ndodhej; flisnin shokët e tij, fliste i tërë fshati...

- E vërteta kishte zënë vend në secilën vatër, në secilën zemër, ajo, s`kërkonte më fjalë të zgjedhura, ajo fliste vetë..

- Vetë rritej lufta kundër rojeve të Errësirës, që me çdo kusht dhe mjet donin ta mbyllin shkollën, shkollën që rritej fitimtare. Por mendja e secilit njeri të ndershëm ishte mbushur, se pa fanarët e shenjtë të diturisë në duar, rruga e gjatë

e për ta fituar lirinë do të jetë e vështirë në mos e pamundur.

- Dija, ajo që mban çelësat e dyerve të dritës, është nënë e të gjithave, edhe e Lirisë...

- Njëherë moti Aliu i Tepelenës ka thënë: "Popullit tonë, nëse ia gjen në ç`vend të shpirtit i rri baruti, lehtë mund t`ia ndezësh fitilin..."

- Pra, duhen gjetur rrugët, rrugët...

* * *

- Sa më afër përfundimit të vitit shkollor, aq më afër të papriturave ndodheshin buzëliqenasit.

- Edhe nxënësit, edhe mësuesit prisnin me një kureshtje të rrallë këtë fundviti shkollor...

- Qershori afrohej i ngarkuar me sfida të reja...

- Temperaturat ngriheshin çdo cast...

- Djersinte fshati nga punët e mundimshme të ditës, djersinte edhe ushtri e

rojeve të Errësirës nga makthet e ëndrrave të trishtuara...

- Buzëliqenasit ëndërronin të nesërmen me diell...

- Errësira ëndërronte mesjetën e errët...

- Prej djajve vetëm djallëzi pritet... Djajt e këtij qershori, të përkrahur edhe nga shpirtverbërit, u nisën një natë mes errësirës... Të veshur me veshje të errëta, që u shkonte mirë me ngjyrën e shpirtit, rendnin drejt errësirës për të errësuar çdo pikë drite që vezullonte në qiellin e arbërit...

- Buzëliqenasit, të lodhur si përherë gjatë kësaj stine, ëndërronin agimin e ardhshëm pa sorra e soj sorrash në qiellin e tyre... Ëndërronin qiell të ndritur, pa errësirë...

- Edhe forcat e errëta ëndërronin... Ëndërronin qiell të errët, të errët skëterrë... Ato nuk duan dritë... E dinë se drita është shkëlqimi i së nesërmes... Ato nuk duan të nesërme... Ato nuk kanë të nes-

ërme... Kështu duhet kuptuar frikën e tyre.

Janë edhe krimet e kryera mbi njerëz të pafajshëm ato që trokasën kaq rrëmujshëm në ndërgjegjet e tyre të ngarkuara, e nuk i lënë të gjejnë paqe as brenda vetes.

- Çdo gjë është e mundur, përveç kthjellimit të shpirtave të tyre të djallëzuar... Prandaj i mbajnë hanxharët e ftohtë në dhëmbë, dhe sikur duan botën e tërë ta bëjnë kurban, për të shpëtuar veten e tyre...

- Kështu edukohen ata që nga lindja: prindërit, shkollat, madje edhe kishat në duar të djajve i kanë...

Urretjen, këtë plagë njerëzore e kanë ushqim ata, e së bashku me te edhe frymë marrin. Mbase harrojnë se përbindëshja urrejtje kur s'ka ç'të hajë, e ha pje llën e vet. Ky paradoks u vërtetua, kur në mbarë teritorin e Mbretërisë së Errësirës, luftojnë e përgjaken, të gjithë kundër të gjithëve...

* * *

- Nata e qetë përkundte në gjirin e saj buzëliqenasit e lodhur... Bujku ia thoshte këngës së rëndomtë për bukën e re...

- Në pragjet e mbuluar me dritë hëne ndaloheshin shkëndijat e para, që duke-shin si yj të copëtuar... Ndonjë mi i vogël kërcëllonte dhëmbët hendekut të mbushur gjer në rrëzë me sojin dhe sorollopën e tij... Lëviznin kafshët e feshehta pazakonshëm asaj nate...

- Se ç'kishin?!..

- Askujt s'i shkonte mëndja se lëvizjet e tilla paralajmërojnë kob...

- Po mirë, ç'kishin minjtë që shqetësoheshin për kobin e njerëzve? Ata s'i ngacmonte askush; as macet s'mjaullnin, as qentë s'lehnin... Ç'gjumë ishte ky që veç minjtë s'i kishte prekur?

Mos ndoshta Errësira kishte lidhur pakt me fisin e minjëve? Pakt të kobshëm për të fjeturit e pafajshëm...

- Kob për ëndërrtarët e së nesërmes për agimet e mbushur me diell... Për këngët e blerta të tokës, për jetën, për vdekjen.

...Edhe vdekja ishte dënuar atë natë, askush s`duhej të vdiste sipas qejfit.

- Mbretëri e Errësirës, vetëm minjtë i kish lënë të lirë të bëjnë ç`të duan, jo, më falni, të bëjnë atë që bëjnë rojet e asaj Mbretërie të zezë, katran ...

- Qeni i vetëm që kishte lehur pa leje, ishte pushkatuar pa urdhër në mes të sheshit...

Krismat filluan pas mesnate, kur Errësira ishte më e errët se nata...

- Pushka u dëgjua edhe në oborrin e Lisit edhe në oborrin e njeriut me shifra...

- Çuditshëm krisi kjo pushkë, sikur të qe një dhe në të njejtën sekondë...

Ndaj u duk si një krismë, si një e vetme u dëgjua krisma e mijëra pushkëve, drejtuar drejt shtëpive dhe njerëzve të përgjumur të Buzëliqenasit...

- Gjumi filloi të ikte e të fshihet mes errësirës së pafundme...

- Qentë nuk lehën më... ishin në gjumë të dhunshëm.

- Hijet e zeza, para se të fillojnë të shtien me armë zjarri, kishin helmuar të gjithë qentë e fshatit... Ishte helmuar dhe uji, buka, drita... Ishte mbushur helm i tërë kraharoni i Buzëliqenasit të lashtë.

Megjithatë, ai mirrte frymë, ai ishte gjallë...

- Zjarri ishte ndezur...

- Qëllonin rojet e Errësirës me armë moderne, qëllonin fshatarët e zgjuar me shpirtin - qëndresë...

- Tradhëti! - thirri dikush mes errësirës, e zëri u zgjat derë më derë, fshat më fshat, gjer prapa malit, gjer në çerdhet e njerëzve të shitur të pjesës diellore të Trungut të Lashtë...

- Hile!... ia priti një tjetër...

- Hile, hile... si mund të mbyllen shtigjet që shpien mbatanë, si?

- Qënkishin marrë vesh paria e të dy vendeve, që të shuajnë dritën në Buzëliqenas, ngase ua vraka sytë të parëve të tyre...

- Jo, jo, jo veç atyre, ajo dritë paska shkuar shumë larg, gjer në sytë e fjetur a të mbushur me dhjamë të Evropës, gjer atje paska bërë dëme...

Rrethimi i hekurt dhe armët e të gjitha kalibrave, patën për pasojë dhjetëra të lënduar rëndë e lehtë, dhe disa shtëpi të rrënuara e të djegura...

U dogjën e u grabitën biblioteka, fotografi me fytyra historike, dhe gjithçka tjetër që kishte të bëjë me të kaluarën dhe me të tashmen e arbërit...

* * *

- Pa zbardhur drita mirë, ashtu siç erdhën natën, po natën filluan të tërhiqen, për të mos u ndeshur me dritën, të cilën e kishin frikë e tmerr... Me vete morën një mori pengjesh, për të shfryrë

mllefin e dështimit të radhës në Buzëliqenas...

- Gjurmët që lanë pas ishin plotësisht të njëjta me gjurmët e pararendësve të tyre; rrënime, shembje, gjak...

Në mesin e të burgosurve ishte edhe Lisi, edhe njeriu me shifra...

Shtëpitë e të dyve u goditën më së keqi...

- Ishte ditë e madhe kjo...

- Rëndom në ditë të këtilla, ndodhin ngjarje të mëdha në Buzëliqenas... Fshati u gdhi më i fortë se kurrë... Era e barutit ndihej që larg e larg...

- Vëllezërit e anëve tjera kishin mbushur odat e burrave... Kishin ardhur të ndajnë të keqen bashkë, ashtu siç ndajnë të mirën... Shtroheshin sofrat e nderoheshin miqtë sipas zakonit... Kënga dëgjohej më larg sot...

- Kishte edhe krisma të rralla, sa për t'i thënë Errësirës se jemi gjallë...

- Ja pse është ditë e shënuar kjo: nxënësit duhej të merrnin dëshmitë e suksesit të njëjtën ditë...

- Mësuesit, përpara se të dorëzojnë dëshmitë, kishin folur për ngjarjet historike të asaj dite të madhe, që mbyllte edhe vitin e parë shkollor...

- Mësues, përse pritën gjer ditën e fundit rojet e errësirës, përse s'erdhën më herët, një ditë më parë së paku? - pyeti Arta

- Dëgjo Arta, - mësuesi i historisë mezi përcillte emocionet, - nuk është se ata s'kanë mundur të vijnë më herët, por qëllimi i tyre është dhe do të mbetet, të prishin çdo orë të festave dhe gëzimeve tona... Pastaj, ata menduan se sot, pasi bëhet edhe regjistrimi i nxënësve të rinj në shkollë, me një gur të vrasin dy zogj... Dhe siç e shihni, ata vranë vetveten, ne jemi këtu ku ishim. Pa u luhatur, do të vazhdojmë punën, prandaj edhe kemi ardhur përmes plumbave sot: të

vazhdojmë t'i kryejmë detyrat që na i ka ngarkuar koha...

- Më pas atij i shkoi mendja te Lisi dhe shokët tjerë që i arrestuan mbrëmjen që shkoi, ndaj tha:

- Këtë e kërkon nga ne edhe mësues Lisi me gjithë shokët e tjerë që ndodhen kushedi e ku në këtë çast...

- Mësuesi i historisë, duke dashur të thotë edhe diç tjetër nuk arriti, sepse iu mbushën sytë me lotë dhe u kthye nga dritarja, për të fshehur lotët prej nxënësve. Megjithatë ata e kishin vajin në buzë, prandaj sa e vunë re mësuesin e tyre me sytë e skuqur, ju shpërthyen lotët. Ishin lotë dhimbjeje, po kështu edhe po kaliteshin me urrejtje kundër armikut e shërbëtorëve të tij.

- Po nxënës, të dashur, - tha më tej mësuesi, - edhe mund të qani, dikur edhe të qarët e kishim të ndalur... Tash e tutje, kushedi ç' do të ndodhë, por ne jemi të lirë, të lirë të qajmë e të qeshim; Errësira u thye keqas sot, shkolla mbeti

gjallë, zogj të tjerë na vijnë, Zoti është me ne...

- Fjalët e fundit ndezën edhe më shumë zemrat e zjarrita të nxënësve...

- Që nga bankat e tyre ata filluan brohoritjet kundër pushtuesve, dhe kërk-onin sa më shpejtë lirimin e të burgosurve të pafajshëm...

- Duke brohoritur, u bashkuan të gjithë në oborrin e shkollës dhe bashkë me mësuesit dhe me kolona të gjata njerëzish u nisën drejt qendrës së qytetit...

- Në sheshin e qytetit ishin tubuar edhe grupe të tjerë të ardhur nga të gjitha rrethet...

- Ai shesh ishte mbushur me flamuj kuq e zi. Aty folën veprimtarë të shumtë si dhe mësuesit e shkollës...

- Nëpër skutat gjysmë të dukshme, fshiheshin e përgjonin njerëz të shitur tek rojet e Errësirës...

- Njëri nga folësit tha:

- Në qoftë se nuk lirohen të burgosurit, do të detyrohem të ndërmarrim masa të tjera.

- Ofensiva e forcave të Errësirës kishte lënë gjurmët që dukeshin, por për humbjet e veta nuk foli kurrë, dhe kurrë nuk u mor vesh për humbjet e tyre...

- Ata, si gjithnjë në raste të ngjashme humbjet i fshihnin për të mashtruar turmat e verbëra që i kishin ndërsyer në krimin e radhës.

- Fshati ishte këndellur plotësisht nga sulmi i Errësirës së asaj dite.

- Buzëliqenasit ishin mësuar me ngjarje të tilla, mund të thuhet pa u hamendur se ishin kalitur dhe nuk çanin kokën shumë për armiqtë e skenarët e tyre. Buzëliqenasit punonin, këndonin, jetonin e trashëgoheshin arbërisht.

- Nxënësit tanimë ishin në periudhën e pushimeve verore, ndërsa atje, në kthinat e errëta të burgut, dergjeshin ata që vunë themelet e shkollës së parë në ato troje.

- Dergjeshin e mendonin për vjeshtën e afërt, për nxënësit, për shkollën...

- Të gjithë ishin të qetë dhe ndjenin një krenari të madhe pasi kishin kryer detyrën si duhet, i kishin hapur rrugë të mbarë shkollës arbërore...

- Për më tepër le të flasë e nesërmja. E nesërmja që zvarritej ëndërr më ëndërr, shekull më shekull...

* * *

- Në qelinë e errët, Lisit i silleshin lloj-lloj mendimesh në kokë, por për dallim nga errësira që e rrethonte, mendimet i kishte të ndritura...

“Vërtet, mendonte, - ai, - errësira dhe drita s`mund të bëjnë paqe... Ato luftojnë pandërprerë... Kur fle njëra, zgjohet tjetra, dhe anasjelltas... E mira dhe e keqja s`munden të bashkëjetojnë... Duhet të luftojnë, ta mundin njëra - tjetrën, ta mpohstin, ta zhbëjnë...” - sa herë i kujtonte

këto thënie, i ikte mendja tek nxënësit, tek shkolla.

- Edhe fëmijët e tij, ashtu siç ishin të mitur, i përhiheshin shpesh si zogj të mbledhur në prehërin e nënës...

- Ai nuk mendonte shumë për ta, sepse kishte nënën dhe bashkëshorten në shtëpi, të cilat do të dinin të vazhdojnë jetën më tej...

- Mëndja i rrinte tek shkolla... dhe bënte ndonjë pyetje vetvetes:

- Po të jenë trembur nxënësit? - dhe pastaj mendja i thoshte:

- Jo, jo, kjo s`mund të ndodhë, ata janë atje, ata nuk ikin...

- I jepte kurajë vetes, por dyshimet nuk i fshiheshin nga mendja:

- Po mësuesit? Po prindërit e nxënësve? Ç`mund të ketë ndodhur vallë?!..

- Eh, shfrynte e shfrynte, për të hyrë edhe më thellë në detin e turbullt të mendimeve!

- Me ç`ligje do të detyroheshin të jetojnë bashkë engjëjt dhe djajtë...?! Ata

duhet ta luftojnë gjer në fund të ekzistencës me njëri - tjetrin... Këto rregulla nuk i shpikën profetët, këto i zbriti në tokë i madhi Zot... Pra, të keqes duhet shpallur luftë për vdekje, ose, në të kundërtën, dorëzohesh, siç kanë vepruar popuj të hershëm dhe janë zhdukur nga faqja e dheut pa lënë asnjë gjurmë... Të drejtën hyjnore nuk guxojmë ta shkelim, qoftë edhe kur bëhet fjalë për të afërmit e gjakut... E drejta është e shenjtë...

- Në këto mendime, Lisi ishte përhumbur aq sa kishte filluar të flasë me zë. I qe dukur vetja për një çast përpara nxënësve, dhe vazhdonte, vazhdonte të flasë si në klasë, që ndonjëherë e ndërpriste vetëm zilha e shkollës.

- Edhe këtu, ishte çelësi i zhurmshëm i derës ai që ia prishi vargun e mendimeve...

U hap dera dhe u shfaq fytyra e njëjtë përballë... ose të tilla i dukeshin Lisit rojet e Errësirës, sepse të njëjtë ishin,

edhe nga veshjet edhe nga dukja e jash-tme, edhe nga terri i brendshëm...

- Merre, - i ofroi ushqimin e zakonsh-ëm dhe u tërhoq si hije e zezë.

- Në pjatë, përveç një kupe uji të ngj-yrshëm, kishte edhe një copë veshi të derrit... Kjo bëhej me qëllim që të burgo-surit mos e hanë edhe atë lloj çorbe të hollë si ujë ngjyrash...

- Në kthinën e krahut të majtë, ishte kryeplaku i fshatit, ndërsa në anën e dja-thtë ishte babai i Lisit; dhe kështu vazhd-onte vargu i të burgosurve, gjer tek e nu-sja e birit të njeriut me shifra, e cila kishte edhe foshnjën disaditëshe me vete...

- Pra, në ato errësira të kobshme, ki-shte “vend” edhe për foshnjat e arbërit...

* * *

- Në fshat qarkullonin fjalë, se veshët e zgjatur të Mbretërisë kanë filluar të përgjojnë shumë më tepër se më parë.

- Përgjoheshin, sidomos ata që flasin për udhët e yjve...

- Vetë mbreti paska filluar të mirret me këtë punë...

- Mbreti paska thënë se, kujt nuk i pëlqyeka vendi i tij, mund të largohet në çdo kohë dhe nga të dojë.

- Prandaj për t' i larguar sa më shpejtë nga vendi të rinjtë e arbërit ishin hapur edhe zyra të posaçme pune, që përgatishnin dokumentet e udhëtimit. Të rinjtë, i kishte synim Errësira...

- Mbreti mendonte se gjithçka që quhej dikur me emrin e bukur Arbëri, tashmë i takonte atij...

- E kishte shpallur veten pronar edhe të tokave edhe të njerëzve edhe të jetës edhe të vdekjes...

- Argatët e shumtë përreth tij, i bënëin lajka dhe temenara kësaj rruge që ndiqte i pari i tyre...

- Shpirtshiturit nuk besonin në forcën e madhe të popullit të tyre; ua kishte zënë sytë dhe veshët interesi që kishin

nga puna e ndotur që bënin, dhe ishin në gjendje të shkojnë gjer në fund të jetës së tyre me turp e të ndyrë fare...

- Gjer në përfundim të atij të turpshëm dhe të tmerrshëm, pasi që kishin lidhur fatin pas qerres së thyer të Mbretërisë së Errësirës...

- Patjetër që një ditë të afërt do ta thyente qafën përfundimisht kjo farë e ndotur e kurrë nuk do të kthehej më në trojet e lashta të Arbërit...

- Kohë për të bindur shpirtshiturit nuk kishte... Ata ishin futur në rrugë të pakthyeshme...

- Populli ishte bindur, se bashkë me pushtuesin, duhet të pastronte edhe oborrin e vet nga ndyrësitat e kohëve të mbrapshta... Duhej pastruar kopshti i arbërit nga çdo bimë e keqe që kishte mbirë dhe ishte rritur. Në të kundërtën, edhe pas largimit të rojeve të Errësirës, do të shfaqen viruse të rrezikshëm për jetën dhe për shëndetin e popullit...

* * *

- Aty u përballë për herë të parë me një fytyrë të re, të zbehtë e të ftohtë si t'ishte vetë vdekja...

- S'ishte çudi, edhe vdekja mund të ishte futur në atë kufomë të pashpirt, që e lëvizte vetëm urrejtja e thellë gjer në kockë e që e kishte mbjellë vetë ai në atë kufomë të mavijosur...

- Hë, fol! - nisi ai...

- Ç'të them? - foli preras Lisi...

- Fol, fol!... - vazhdoi kufoma...

- Ne të dy, edhe në qoftë do të flisnim vite të tëra së bashku - tha Lisi, - kurrë s'do të kuptoheshim.

- Kemi gjuhë të kundërta...

- Zyrtari kufomë, duke parë se s'mund të flisnin si i pëlqente atij, kaloi në fazën e dytë të punës, veçse këtë here s'fliste njeri. Lisin me duar e këmbë të lidhura e kishin ulur në një karrike të punuar enkas për njerëzit e pabindur. Në atë karrige, rojet e Errësirës i ulnin njerëzit

që i zgjidhnin sipas radhës. Ndërsa zyrtarët si kufoma, torturonin me mjete po aq të posaçme, duke e shfryrë mllëfin prej demonëve...

- Lisin e alivanosur e kishin çuar për mjekim në një qendër, mjekimi shtetërore, por atij nuk i kujtohej asgjë më tepër... I kujtohej veç fjalja e fundit:

- Do t'ju zhdukim të gjithëve... të gjithëve gjersa të mos jeni mbi dhe...

- Tortura të tilla ushtronin edhe mbi shokët e Lisit.

- Vërtet s'mban mend, por plagët dhe ënjtjet nëpër trupin e dërrmuar, sikur i flisnin në heshtje, se ai dhe shokët e tij do ta kenë të vështirë të mbijetojnë...

- Plagët rridhnin... Pikat e gjakut nëpër dyshemetë e errëta, ishin gjurmë të së ardhmes, ishin treguesit e rrugëve që duhej të ndjekin për të dalur nga skllavëria mijëvjeçare...

- Gjaku ishte i vetmi udhërrëfyes që tregonte udhët e yjve; yjtë që ndritnin përjetshëm udhët e Lirisë...

- Me ëndrrën e yjve në sy, Lisi u përmend në të njejtën karrike...

- Fol... fol...

- I njëjti zë, e njëjta fytyrë e zbehtë si vdekja, e njëjta kufomë...

- Po, tha Lisi, do të flas dhe dëgjoni mirë: më keni bindur përfundimisht, se hendeku që keni hapur ju mes nesh, është i pakapërcyeshëm!.. Nuk ka forcë që mund të ndërtojë më çfarëdo ure kaluese mbi atë hendek; mbi atë humnerë, që e keni hapur e thelluar gjer në pafundësi... S'keni lënë shteg për të dalur nga ky rreth i përgjakur...

- Lisi, pasi i kishte duart të lidhura, u përpoq me shikim nga teshat e veta të skuqura nga gjaku, t'i thoshte atë që deshi, zyrtarit - kufomë që kishte përballë...

- Bëj ç'të duash - vazhdoi Lisi, - ti je edhe hetues edhe gjykatës edhe vendimmarrës; mbushi me krime edhe ato pak ditë të zbrazura që të kanë mbetur...

- Zyrtari doli si i ndërkryer, dhe në vend të tij erdhi një tjetër edhe më i ndyrë...

Pas tij, sërish një tjetër, pastaj një tjetër dhe kështu thuajase, nuk kishin të mbaruar, vetëm ndërroheshin kufomat gjakpi-rëse...

- Largooheshin, siç duket, nga ligshitia që i zinte kur shihnin gjakun që rridhte pa pushim nga trupi i Lisit, sa nga hundët aq nga goja... I trembeshin erës së gjakut që do t'i ndiqte tash e tutje gjer në vdekje. Ata kishin pirë edhe më parë kaq gjak të arbërit, kishin pirë edhe në motet e mëhershme, por këtë herë, sikur trembeshin e sikur deshën të ikin nga vetvetja, të ikin sa më larg vetes të përlyer me gjak të pafajshëm...

* * *

- Me të njëjtin ritëm kalonin ditët e rënda të ferrit mbitokësor, që kishin ngritur rojet e Errësirës për të pabindurit e arbërit...

- Megjithatë, rrjedha e ujit s'kthehet prapa.

- Prapësitë, vetëm se i përshpejtojnë fryrjet e ujërave dhe të përmbytjeve. Përmbytje do të ketë patjetër, sepse janë fryrë gjer mbi buzë lumenjtë e urrejtjes...

- Kthim prapa nuk ka... Prapa i është gërryer dheu arbërit gjer tek thembra e këmbës...

- Çdo tërheqje, do të thotë rënie e vullnetshme në greminë; prapa kthim nuk ka...

* * *

- Gjykimi u mbajt një ditë të nxehtë fundvere...

- Mizëri njerëzish të arbërit të mbledhur rreth objekteve të gjykatës, kërkoni lirimin e menjëhershëm të të gjithë të burgosurve...

- Lisi kishte rënë keqas nga shëndeti, megjithatë e dënuan me disa vite burg, por për shkak të përkeqësimit të shëndetit, e liruan përkohësisht nga vuajtja e dënimit... I liruan edhe të tjerët, përveç

njeriut me shifra, të cilin e liruan pas një kohe të gjatë, por gjithashtu përkohësisht...

- Mbretërisë së Errësirës i kishte plasur sherri në të katër anët, ky sherr mbase edhe ishte shkaku kryesor që u liruan në këtë mënyrë buzëliqenasit e burgosur...

- Shkaku tjetër ishte edhe rreziku që dikush nga të burgosurit mund të vdiste nga torturat që kishte pësuar, dhe kjo mund të shkaktonte edhe një vatër zjarri në teritoret e Mbretërisë së Errësirës, dhe kjo vatër-zjarri, nuk u shkonte aspak përshtati as rojeve të Errësirës as mentorëve të tyre të jashtëm... Prandaj ishte luajtur kjo lojë e dyfytirshme...

- Edhe trysnitë nga Fuqitë e Mëdha të vendosjes, nuk kishin munguar...

- Këtë here, fisi i arbërit kishte tjetër peshë në këto vatra zjarri, atë, tash e llogaritin ndryshe nga ç' llogaritej në periudhat e mëhershme historike...

“Dardha e ka bishtin prapa.” - Thotë një shprehje e moçme... Dhe pa dalë vjeshta e parë, rojet e Errësirës u ndien më të sigurt, dhe menjëherë filluan riburgosjen e atyre që kishin liruuar muaj më parë nga burgu...

- Në Buzëliqenas nuk afroheshin, të burgosnin, por ata kapnin jashtë fshatit. Filloi të mbushej burgu përsëri, sepse njerëzit nuk mund të ngujoheshin në fshat, ata dilnin se duhej të dilnin, se ishte e domosdoshme të dilej...

- Koha s'ishte më për të pritur...

- Lisi më s'mund të qëndronte në fshat, atij i duhej një mjek, një mjek por, jo veç për vete, po më shumë i duhej një mjek për fëmijën e tij më të vogël, që ishte i sëmurë nga një sëmundje e rëndë e që duhej të trajtohej jashtë vendit...

- Helmi që hodhën rojet e Errësirës në shtëpinë e tij atë natë të errët qershori, i shkaktuan vështirësi e probleme të mëdha shëndetësore, fëmijës së tij.

Koha nuk priste, ai duhej të nisej...

- E... si të nisej...
- Për ku?
- Nga të vejë?
- A mund t'ia kthejë krahët vendit që e rriti, që e ngriti më këmbë, që e bëri burrë...
- Po fëmijët?
- Po pleqtë?
- Po shkolla?
- Shumë pyetje e turbullonin trurin e tij të turbullt në ato çaste të paparamenduara ndonjëherë gjatë jetës...
- Megjithatë, ai duhej të nisej...
- Shkoi në shkollë pak më herët se ditëve tjera...
- Duhej të përshëndetet me nxënësit..
- Si t'u thoshte!
- Ç't'u thoshte sot?!..
- Lamtumirë, mirupafshim, apo duhej gjetur ndonjë fjalë të pathënë gjer më sot...
- Ndonjë fjalë me më pak dhimbje...
- Po cila ishte ajo fjalë?!
- Ku fshihej?!

- Nxënësit filluan të afrohen rreth tij... Rrethi që u krijua spontanisht, të krijonte përshtypjen e një barikade të pakapërcyeshme...

- Ata sikur ndjenin diçka... Sikur po ndodhte ajo që s'guxonte të ndodhë... Për moshën e tyre ishte tejet e pakapshme ajo që po ndodhte... Ajo që do t'i godiste më shumë se dita e burgosjes së mësuesit të tyre...

- Ç'mund të ndjenin ata që ishin edhe aq të shqetësuar sa s'ka ku të vejë më... Të mbledhur rreth tij si roje të përjetshme, sikur deshën të thonë njëhershëm:

"Jo, jo, jo, ti s'ke ku shkon, do rrish këtu, këtu mes nesh, gjer në amshim"...

- Por atë çast ndodhi diçka që s'e priste, qetësinë e pakuptimtë e prishi nxënësja e tij Jeta... Ajo ishte një llafazane e pashoqe...

- Mësues, - i tha Jeta me të qeshur, - të qenka prishur koha sot. Ç'ke kështu?!

Ata s'ishin mësuar të shikonin mësuesin e mërzitur, në fytyrën e të cilit vihej

re qartë vuajtja e tij, prandaj ata po e shikonin të habitur. Lisi qeshte gjithnjë, madje edhe kur nuk i qeshej, shqetësimet e veta i mbyste përbrenda; kjo ishte natyra e tij...

- Në sytë e tjerëve ishte gjithnjë i buzëqeshur, prandaj edhe habia e nxënësve ishte e arsyeshme...

- Fjalët e Jetës as që i dëgjoi, por ju tha:...

- Ejani lart, në klasë do të flasim!

- Duke u ngjitur në katin e dytë, i dolën përpara si të gjallë portretet e varura nëpër muret e koridorit...

- Ishin pamjet e portreteve të historisë së Arbërit... Ishin njerëzit që kishin rënë si yjtë e qiellit për të shëndritur udhët e errëta, udhët e mbushura me udhëkryqe të pakufishme...

“Edhe portretet, - mendonte ai, - flisnin diç në vetvete!”

- Për ku kështu? - dëgjoi Lisi një zë. Iu duk si zë i njohur, të cilin e mori si thi-

rrje të portreteve të mbërthyer për muri e që s`mund të lëviznin më...

- Ishte mësuesi i letërsisë, ai që i foli edhe njëherë me zë pak më të lartë...

- Paske ardhur herët sot, o Lis!..

- Po, herët erdha...

- Kaq tha dhe vazhdoi të ngjitet shkallëve si një trup pa shpirt e pa ndjenja...

- Për të ndryshuar rrjedhën e zymtë të minutave të mërzitshme që kishin nisur të ecin së prapthi, kërkoi prej nxënësve të këndonin një këngë...

- Donte me këngë të ndahet prej tyre; të ndahet me zhurmë donte, jo me hesh-tje.

- Edhe pse i duhej qetësia më shumë se kurrë, sot ai donte këngë, këngë që zëri i shqiponjave të shkojë e të zhurm-ojë gjer në dyert e kazamatave, gjer atje ku zhurmojnë vuajtjet e pafundme të Arbërit...

- Kënga shpreh gëzimin dhe pikëllimin - thoshte ai, - kënga mban të gjallë kujtesën; jua përcjell brezave atë që nuk

shkruhet dot, atë që vetëm shpirti mund ta kuptojë...

- Këndoni pra, - iu kthye edhe njëherë nxënësve...

- Kur pa se askush nuk lëshonte zë, ia nisi vetë një kënge... Pas tij filluan një nga një, dy nga dy e më shumë, gjersa edhe i fundit filloi të këndojë e të ndjejë secili në vete rrëshqitjen e pikave të lotit, që piknin lehtas e thoshin:

- Po, po, po mësuesi ynë, ti duhet të shkosh, ti duhet të nisesh...

- Paç udhën e mbarë...

- Ne u rritëm...

- I dimë udhët...

- Udhët e yjeve, udhët e dritës i dimë, nisu, nisu!..

- Ai u nis, i ndjeu urdhërat e lotëve në faqet e nxënësve, u nis pa folur, pa qeshur, pa zë; si hije, si hije...

- Lotët që i kishin larë fytyrën, iu thanë të gjitha; fjalët iu fikën diku, diku në pellgun e lotëve dhe më s'kishin forcë të dalin...

- Drejtuesi i shkollës e përqafoi miqësisht kur u ndanë, dhe e përcolli gjer matanë udhës kryesore...

- Lisi vazhdoi të ecë si me këmbë të huaja, ikte dhe e kthente kokën pas, gjerisa humbi nga sytë e tij çdo pamje e shkollës, ecte e kthehej...

- Ishte hera e parë në jetën e tij që nuk i ndiente lëvizjet e këmbëve...

* * *

- Mëngjes i ftohtë!..

- Malet e mbushura me borë, ishin sprova e re për Lisin... Duhej të ngjitej majave të tyre, për të nxënë pjesën die-llore të Trungut të Lashtë... U nis pa u përshëndetur me fëmijët. Ata ishin ende në gjumë, ndaj s`donte t`ua prishë ëndrrat; s`donte të hyjë në botën e tyre...

- E ëma sillej nëpër oborr, sikur kërkonte diç të humbur, diç që vetëm ajo e dinte ç`vlerë kishte...

“Janë ndjenjat e dhembjes”, - nëna mendonte dhe shfrynte thellë e thellë, sikur kërkonte fajtorin, atë që përmbyste gjithnjë ëndrrat e bukura të arbërit...

- I vetmi person që dinte gjithçka për sot, ishte bashkëshortja e tij, ajo ishte edhe bashkudhëtarja e tij e përjetshme...

- Hë nënë, - i tha i buzëqeshur, - ç'je ngritur kaq herët sot...

- Nuk e di, ashtu kot!..

- Nuk tregoi për ndjenjën e pashpjegueshme që e mundonte prej disa ditësh..

- Ndihej shumë e lodhur e dërmuar; ndihej ndryshe nga ç'ndihej përherë...

- Sëmurë nuk ishte, por...

- Lisi doli në derë.. u panë sy më sy...

- Nënë e bir sy më sy!..

- Bashkëshortja lëshoi ca pika lot fyt-yrës, sa për t'i thënë së vjehrrës se diçka po ndodh me të vërtetë...

...Diçka që do t'i dhembë gjer në fund të jetës...

- Të dyja filluan të ndjejnë se kjo ikje ishte e gjatë, e pafund...

- Lisi, edhe herë të tjera ishte larguar nga shtëpia, kishte ikur për një kohë, ashtu siç ia donte puna, por tash ishte ndryshe; do të ikte larg, aq sa nuk dihej, as filli as fundi...

- U përqaftua me të dyja...

- Do të kthehem shpejt - ju tha...

- Ashtu është puna...

- Duhet të kuptoni...

- Përqaftoni fëmijët për mua se s`desha t`i zgjoj.

- S`desha t`ua prishi ëndrrat... Le të flejnë mbi to; le të rriten më shpejtë se i presin udhë të gjata; udhë që po i këputen në mes brezit tim...

- Ata duhet të ecin, duhet të shkojnë gjer në fund udhëve që pikin yjtë...

- Vetëm atëherë do të jem i qetë, ku do që të ndodhem, qoftë edhe nën dhe...

* * *

- Udhët e mbushura me borë i hapte një shok i tij që shkonte shpesh atyre udhëve...

- Mos u lodhe? i foli shoku sa për të prishur heshtjen e gjatë...

- Jo, nuk jam lodhur, kam ecur edhe herë tjera nëpër rrugë të gjata, por në rrugë të tjera, këto qenkan shumë të rrahura...

- Shtigjet i ndërronin shpesh, për të mos rënë në ndonjë pritë...

- Herë në njërin e herë në tjetrin krah hidheshin...

- Ndonjëherë futeshin në ndonjë shteg të mbyllur nga bora, dhe duhej patjetër të ndërrojnë drejtimin, gjë që i lodhte shumë, por duhej të ecin, duhej të ikin thellësive të malit...

- Lisat kryelartë ishin orientim i vetëm në ndonjë rast kur shtegu mbyllej...

- E kaluan përroit e thatë...

- Mbatanë përroit fillonte pjesa e ndarë e diellit e Trungut...

- Si kaluan, pa një therrë në këmbë, kufirin e dhunshëm në mes të tokës mëmë, u ndalën në rrënjët e një Lisi për të pushuar pak...

- Lisit i dukej se edhe frymëmarrja këtij ishte ndryshe.

- I mbushi mushkëritë me ajër të pastër dhe u nis tutje...

- Shoku që e përcolli duhej të kthehej... U përqaftuan, u ndanë... Njëri në një anë, tjeri në tjetrën anë...

* * *

- Të nesërmen u gdhi në tokën e lirë.

- Mërzinë e djeshme e kishte shtyrë pak si mënjane për ta ndier më mirë prekjen e tokës që e kishte ëndërruar qëkurse kishte dalë nga djepi.

- Ditët rrëshqisnin shpejtë...

- Një ditë, fare pa prituri, ia behu përpara syve të tij, bashkëshortja me vajzën e tij...

- Nuk pati kohë t'i pyeste se si e nga erdhën; u përqaftuan sikur s'ishin parë me vite të tëra...

- Hë... si janë pleqtë, fëmijët, fol, si janë!..

- Mirë, mirë - tha ajo, të gjithë mirë janë, të gjithë të çojnë të fala...

- Tashmë duhej ta fillonin jetën e re me shumë të panjohura...

- Ëndërr e tyre kishte qënë ta shohin pjesën e lirë të Atdheut të copëtuar, por jo në këtë mënyrë.. Ata ëndërronin njësimin e pjesëve të ndara të Trungut, veçqë kjo të ndodhë një natë të shkurtër, e kur të zgjohen ta shohin diellin në çdo shtëpi, në çdo oborr e kopsht të Arbërisë

- Që do ikin kështu, as në ëndërr s'e kishin parë, as në ëndërr...

* * *

- Kishin dy vite pas krahësh...

- Dy vite të ndarë nga Buzëliqenasi dhe nga njerëzit e dashur...

- Po tash? Po tash që duhet të ikin më larg? Po, duhet patjetër të ikin diku prapa diellit, atje ku mund të mjekohet e bija.. Dhe ikën sërish.. Ikën prapa diellit.. I morën në sy udhët sërish... Udhët që çojnë në fund të botës...

- Në vendin e panjohur i pritën mirë... Filluan njohje të reja...

- Bijtë e arbërit kishin ardhur aty shumë vite përpara...

“Sa fëmijë paska pasur Arbëria që paska mbushur botën.” - mendonte dhe-mbshëm Lisi, tek shihte udhët e qyteteve të mbushur plot me të rinj e të reja arbërore...

- Tash i duhej nga larg të dëgjojë zërat që vijnë nga vendlindja... Të dëgjojë edhe qortimet e atyre zërave të dashur, që i kumbonin në vesh edhe në gjumë. Ishte e dhembshme, shumë e dhembshme...

- Luftë e rreptë kishte filluar...

- Bijtë e arbërit ishin mbledhur si grushti i një dore, ishin lidhur besa-besë të

luftojnë gjer në pikën e fundit të gjakut, gjersa të shporret edhe mbetja e fundit e Errësirës nga trojet e lashta të arbërit...

- Ngazëllimi që kishte kapluar Lisin, nuk mjaftonte për të qetësuar trazimin e shpirtit. Brenda tij tundeshin tallaze të fuqishëm dhe s`e mbante vendi.

- Me shokë e miq të shumtë, bënin punën që duhej bërë në të mirë të Atdheut...

- Edhe nga ky vend i huaj e i largët i duhemi luftës, - thoshin shokët për të qetësuar njëri - tjetrin.

- Më shumë i duhemi këtu se sa në front, - pat thënë një tjetër...

- Atje ka njerëz sa të duash, atje duhen mjete, duhen ato mjete që siguroheshin vetëm jashtë Atdheut, tha një tjetër..

Ishte një lloj lehtësimi puna që bënin jashtë, megjithatë, mendjen dhe shpirtin e kishin atje, atje ku vendosej fati me grykën e pushkës...

Ah, shëndeti im, - mendonte e fshihej në vetvete... Këtë ditë e kishte pritur gja-

të e tash... tash dëgjonte nga larg gjëmi-
met e pushkëve të lirisë...

- Atje luftohej për jetë a vdekje... Luft-
ohej aq shumë, sa që të gjitha Fuqitë e
Mëdha ishin mbledhur për t'i dhënë fund
luftës...

- Fund, po ç'farë fundi se!.. Fund që
e mbrapshton edhe për një kohë, kush-
edi sa të gjatë, lirinë e trojeve të Arbë-
rit...

- Lisi akoma nuk besonte se bijtë e
Arbërit, që ishin ftuar të marrin pjesë në
një takim të rëndësishëm, ku do të mirr-
nin pjesë edhe Fuqitë e Mëdha, do të ligë-
shtohen e do të përulen gjer në pikën e
turpit, gjer në pikën e shkeljes së gjakut
të derdhur në shekuj, dhe gjer në pikën
e përgatitjes së një lufte të ardhshme, që
padyshim, do të marrë me vete haraç të
ri, domethënë gjak...

- Gjithë populli, sy e veshë andej i
mbante... andej në një vend të largët, ku
sërish pazaret nisen, sërish mashtrime,

sërish sopata mbi Trungun e copëtuar të
arbërit...

* * *

- Mbaruan pazaret...
- Arbëri mbeti me plagë të vjetra...
- Sërish pjesë të Arbërisë në hijet e të
huajve mbetën...

- Morëm atë që mundëm, - thanë Pa-
zarxhinjtë që i dërgoi populli t'ia zbardh-
in faqen...

- Kurrë Arbëria s'kishte nxjerrë të tillë
djem në kuvend; të tillë që bëjnë pazare
me djajtë...

- Morëm ç'morëm!..

- Rrugët janë aty, të hapura e të gat-
shme për të ecur e për të ndjekur gjur-
mët e yjve që ranë; gjurmët që lanë drit-
ën e ndezur gjer në amshim...

* * *

- Në Buzëliqenas, pas daljes nga burgu, një ditë të akullt dimri, i sëmurë gjer buzë varrit, vdes kryeplaku i fshatit...

- Zemra e madhe e plisëbardhit buzëliqenas pushoi së rrahuri, pushoi dora që vulosi fatin e shkollës së Arbërit dhe fatin e jetës së vet njëkohësisht...

- Kishte vdekur edhe njeriu i shifrave, njeriu i dijes e i guximit, njeriu që la gjurmë të pashlyeshme në rrugën e gjatë të lirisë...

* * *

- Ai jeton!.. Kokën varur mbi supel!..

- Apo siç thuhet, supet mbi këmbët e lodhura, që mezi ndërrojnë njëra - tjetrën kur nisen rrugës së pafundme...

- Rrugët e tyre mbase janë sosur, mbase janë mbyllur me dyer të ftohta dhimbjesh të zgjatura e nuk ka çelës që mund t'i hapë sërish...

- Ka diçka të brendshme që i shtyn të ecin, diçka të pabesueshme...

Është Shpirti i pathyeshëm, është forca e tij e pashterur që i shtyn ato këmbë të vazhdojnë të ecin...

- Të ecin e të mos ndalen; Veç Zoti e di gjer kur... ai vazhdon të ecë...

* * *

- Era frynte butësisht mbi flokët e sh-pupurishur dhe të thinjur të tij... Frynte aq lehtë, sikur donte ta merrte në krahët e vet dhe ta kthejë edhe njëherë tek erë-rat tekanjoze të Buzëliqenasit, ku kishte provuar për herë të parë ngrohtësinë dhe peshën e erës...

“Ishte kohë tjetër” - mendonte... Tash vetëm ndjenjat dhe kujtimet e largëta kanë mbetur; gjurmët tjera sikur janë zb-ehur...

- Eh! Erë, erë, sikur të më flakesh bashkë me këtë mall të zjarrtë tutje nga kam ardhur, - thoshte me vete dhe ofsh-ante, por era s`pranonte urdhëra e lutje, ajo ndiqte rrugën e vet...

- Ecte e shihte përpara sysh imazhin e vet të dikurshëm... Herë si statujë e ft-ohetë e shihte, të lënë në një cep të rru-gës për të parë kohët që vijnë e ikin pa e vënë re as atë as kohën e tij, herë e shihte si copë dielli të lëvarur mbi udhët e errëta...

- Gjëmon shpirti i tij, por jo nga urrej-tja, ai nuk mund të urrejë as ata që erdh-ën me errësirën ta zhdukën me gjithë gju-rmët e tij!

* * *

- Ai gjëmon e do të gjëmojë kundër djallëzisë, kundër errësirës...

* * *

- Ndonjë fije bari që tundej mbi brymë nga era, i dukej si britmë e largët fëmijë-rore, kur hidhej e tundej livadheve pas fluturave me ngjyra dehëse...

- Tash, era i duket si lajmëtare e përhershme dimrash të ashpër që fshihen pas alpeve kokëbardhë...

- Ndihej i lodhur...

- Bryma kishte mbuluar barin e tharë e ashtu sikur mbulonte edhe shikimin e tij...

- Nuk shihte më si më parë...

- Gjithë çka dallonte me sytë e lodhur si zgafella shekujsh, ishin shelgjet lotues të varur mbi lumë si njerëz të mjerë, që provojnë të treten me valët e lumit, për të mos takuar figura dykëmbëshe që vij-në e i ndotin rrënjët e tyre, sa herë t'ju teket...

- Botë e mbarsur me krime...

- Botë, botë...

- I dukej se tërë peshën e brymës së asaj vjeshte e mbante i vetëm mbi supe..

- Ndonjë zog, tek-tuk, shushuriste, sa për ta përmendur kur përhumbej thellë valëve, e për ta kthyer në realitetin e prekshëm, pavarësisht shijes që ka... Pavarësisht...

08.10.2008

Bern

L.Murtishi